

Az utólagos éleslátás viselkedéstani megjelenése a deviza alapú hitelek területén

The hindsight bias's behavioral role in foreign currency loans

Kézirat lezárása: 2012. november 15.

Összefoglaló

Kovács Dóra

IV. évf.

Az utólagos éleslátás viselkedéstani megjelenése a deviza alapú hitelek területén

The hindsight bias's behavioral role in foreign currency loans

Az emberi viselkedés tanulmányozása során számos olyan magatartási formával találkozhatunk, amelyek külső szemmel sokszor nem tűnnek racionálisnak. Ezek a viselkedési formák képesek befolyásolni az életünk során hozott döntéseinket, és az ítéletalkotásunkat is. A dolgozat megírása során ezen magatartási formák egyikére helyeztem a hangsúlyt. Ez az utólagos éleslátás jelensége volt, amely azt jelenti, hogy miután megismertük egy esemény egyik lehetséges kimenetelének bekövetkezését, ezen kimenetel ismeretének hatására a korábban, az egyes kimenetelhez hozzárendelt valószínűségi súlyokat utólag korrigáljuk. A dolgozat alapkérdése az volt, hogy a deviza alapú hitelek kockázatának megítélése során vajon megjelenik-e, és ha igen, mely szereplők esetében jellemző ez a jelenség? Azért ez a viselkedési forma képezi a dolgozat fő témáját, mert a közelmúltban elhangzott nyilatkozatok alapján azt véltem felfedezni, hogy bizonyos szereplők másként ítélik meg jelenleg a devizahitelezés kockázatait, hiszen néhányan úgy gondolják, már korábban tisztában voltak azokkal. Elsőként a deviza alapú hitelek elterjedésének folyamatát vizsgáltam, majd ezt követően Baruch Fischhoff 1975-ös kísérleteinek segítségével mutattam be, hogy ez a jelenség valóban létezik. Az utólagos éleslátás deviza alapú hitelek területén való vizsgálata során alkalmazott módszer a gazdasági szféra fontos szereplőinek múltbeli és jelenbeli megnyilvánulásainak ütköztetése volt. Tekintve a téma aktualitását a megnyilvánulások feltérképezéséhez főképp online forrásokat használtam fel.

Az elemzés során arra a megállapításra jutottam, hogy az utólagos éleslátás jelensége bizonyos szereplők esetében egyértelműen megjelenik. Emellett találtam olyan szereplőket is, akiknek a jelenlegi nyilatkozataik nem támasztják ezt alá. Ezzel kapcsolatosan fontos kérdésként merül fel, hogy bizonyos szereplők nem csupán a felelősség vállalásának megkerülése érdekében nyilatkoznak ma úgy, hogy ők nem látták korábban sem kockázatosnak a deviza alapú hitelezést. A vizsgálat alapján elmondható, hogy az utólagos éleslátás jelensége, annak ellenére, hogy már több mint 30 éve ismert, ma is képes befolyásolni az emberek ítélőképességét még a pénzügyek világában is. Ezek alapján pedig bizonyosságot nyert az is, hogy annak ellenére, hogy tisztában vagyunk a jelenséggel, nem vagyunk képesek eliminálni annak hatását.

Abstract

Kovács Dóra

IV. course

The hindsight bias's behavioral role in foreign currency loans

Az utólagos éleslátás viselkedéstani megjelenése a deviza alapú hitelek területén

If we are analysing the human behavior, several irrational situations can be observed. These irrationalities are coming from behaviors, which are usually able to influence our decisions, or our judgements. In my dissertation I just focused one of these behaviours, the hindsight bias. It means that if somebody knows one of the possible results of an event as a real result, the knowledge of this result can change his/her judgements. After this knowledge the subject thinks that earlier he/she knew that it will happen. The main question of the dissertation is whether the hindsight bias appears in the problem of foreign currency loans or not? If it appears, then where? The reason why I have selected this behavior was that in nowadays declarations I felt that some people's/person's opinion has changed. Right now there are some people who say that they knew that these kinds of loans will make a big problem.

At first I started to analyze that how could these loans spread. After that, through the experiment of Baruch Fischhoff in 1975, I demonstrated the existence of this behavior. My dissertation is based on declarations from influential economic experts. My aim is to contrast the past declarations with the present declarations. Regarding that this is a current topic, I mainly relied on online sources.

According to my results, in some cases the hindsight bias can influence the judgements, although, there were some cases when the declarations did not prove it. It means that some of the economic experts said that they did not know that the foreign currency loans can cause problem in/can have negative effect on Hungary. At this point, one question arises, is it possible that these people said that because they did not want to take responsibility for the problem? Furthermore, there were some people who did not show the behavior of hindsight bias. As a conclusion it can be stated that nowadays, the effect of hindsight bias can be able to influence people's decision, despite of the fact that we know the existence of this effect since 30 years. This behavior appears in financial cases as well. As a result of the experiment, it can be stated that despite we know this effect, we are not able to invalidate it.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. A lakossági eladósodás jellemzői.....	3
3. Magyarország lakosságának eladósodása	4
4. A devizahitelezés elterjedése Magyarországon.....	4
4.1. Miért volt vonzó a devizahitel a lakosság számára?.....	6
4.1.1. A kamatok közötti különbségek	6
4.1.2. Az árfolyamok stabilitása	6
4.1.3. A pénzügyi kultúra hiánya	7
4.1.4. A reklámok hatásai	8
4.1.5. A csordaszellem	8
4.2. Miért volt vonzó a devizahitel a bankok számára?.....	9
5. Az utólagos élelítés	10
5.1. A jelenség bemutatása	11
5.2. Fischhoff kutatásai.....	12
5.3. Első kísérlet: az eredmény ismeretének hatása az ítéletalkotásra.....	12
5.3.1. A módszer lényege.....	12
5.3.2. A kísérlet.....	13
5.3.3. Az eredmények	15
5.4. Második kísérlet: a jelenség ismeretének hatásai	16
5.4.1. A módszer lényege.....	16
5.4.2. Az eredmények	17
6. Utólagos élelítés vizsgálata a deviza alapú hitelek területén	17
6.1. A Jegybank elnökök: Járai Zsigmond és Simor András	18
6.2. A magyar bankok képviselői: Csányi Sándor, Surányi György és Erdei Tamás	20
6.3. PSZÁF elnökök: Farkas István és Szász Károly	24
6.4. A volt Pénzügyminiszterek: Veres János és Draskovics Tibor	26
6.5. Kormányzati szféra szereplői: Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc	28
6.6. A vizsgálat eredményei	30
6.7. Mire lehetett számítani a deviza alapú hitelekkel kapcsolatban?	30
6.8. Miért nem a japán jen, vagy az amerikai dollár?.....	32
7. Összegzés	33
Irodalomjegyzék.....	35

Táblázat- és ábrajegyzék

1. ábra: A forint hitelek aránya 2004 és 2010 között
2. ábra: Az euró és a svájci frank árfolyama 2000 és 2010 között
3. ábra: Hitelintézetek bruttó kihelyezései a háztartási szektorban (2005-2011)
4. ábra: Az egyes megjelölt kimenetekhez tartozó valószínűségek átlagai

1. Bevezetés

„*The greatest enemy of knowledge is not ignorance, it is the illusion of knowledge.*”

[Stephen Hawking]

Az emberi viselkedés vizsgálata során számos olyan cselekedetet véltek felfedezni, amelyek nagymértékben képesek befolyásolni hétköznapijainkat. A kutatások azt bizonyítják, hogy ezek a viselkedési formák attól függetlenül jellemzik az embereket, hogy éppen milyen szituációban vannak. Ezek alapján nem csupán a hétköznapi döntések meghozatalában, de számos más, például pénzügyi döntések során is jelentkezhetnek. A dolgozat során egy olyan viselkedési forma vizsgálatára fektettem a hangsúlyt, amelynek létezését és befolyásoló hatását szintén kutatások támasztják alá. Sokszor hallhatjuk a hétköznapi életünk során a körülöttünk lévő emberektől, hogy „én előre megmondtam, hogy ez lesz”, „én már korábban tudtam, hogy ez fog történni”. Ezek azok a mondatok, amelyekre általában azt szokás mondani, hogy „könnyű utólag okosnak lenni”. A valóságban egyébként ez így is van, hiszen ha egy eseménnyel kapcsolatosan tudjuk, hogy annak mi lesz a következménye, akkor könnyebben gondoljuk azt, hogy ez valóban várható volt. Ezekben a helyzetekben sokszor úgy is gondoljuk, hogy mi valóban tudtuk korábban azt, hogy mi fog történni. Annak kiderítése viszont, hogy ez valóban így is történt már nehéz feladatnak bizonyul. Abban az esetben, ha az alany utólagosan, az esemény bekövetkezését követően korrigálja az adott kimenetelhez korábban társított bekövetkezési valószínűséget az *utólagos éleslátás* jelenségéről beszélünk. Ez a jelenség képes befolyásolni az emberek ítélőképességét, és befolyásolja is azt, attól függetlenül, hogy éppen milyen szituációról van szó. A jelenséget 1975-ben Fischhoff kezdte el vizsgálni, ezt követően több kísérlet is bizonyította már a létezését. Annak ellenére, hogy már több mint 3 évtizede ismerjük az utólagos éleslátás befolyásoló hatását, kutatások azt is bizonyítják, hogy nem vagyunk képesek érvényteleníteni azt, éppen ezért még ma is hatással van ránk. [Fischhoff, 1975]

A dolgozat során arra vállalkozom, hogy egy napjainkban kiemelkedő fontosságú kérdéskörrel kapcsolatosan vizsgáljam az imént bemutatott jelenséget. Ez a kérdéskör a mára már globális problémát jelentő *deviza eladósodás*. Azért ezt a területet választottam, mert a kutatásaim során azt véltem felfedezni, hogy vannak olyan, Magyarország gazdasági életében résztvevő szereplők, akiknél felfedezhető az utólagos éleslátás jelensége. A deviza eladósodással kapcsolatosan az abban rejlő kockázatok megítélését vizsgáltam. Az összes

szereplő tekintetében ugyanis érdekes kérdésként merült fel bennem, hogy abban az esetben, ha sokan látták azt az óriási mértékű kockázatot, amelyet a külföldi devizában való eladósodás jelent a magyar társadalomnak napjainkban, akkor miképpen lehetséges az, hogy mégis ilyen mértékű devizaállományok alakulhattak ki. A dolgozat nem azt kívánja bemutatni, hogy minden gazdasági szereplő megítélését megváltoztatta az a tény, hogy a deviza eladósodás milyen mértékű társadalmi problémát jelent napjainkban, csupán azt szemlélteti, hogy vannak olyan szereplők, akik esetében felfedezhető a jelenség.

A dolgozat elkészítése során külföldi és hazai szakirodalmat is felhasználtam. Az elméleti rész megírásakor főként a Magyar Nemzeti Bank publikációra, valamint Fischhoff tanulmányára támaszkodtam. Tekintve a téma aktualitását számos online forrást is igénybe vettem, ezeket főképp a jelenség vizsgálatához használtam fel.

A dolgozat felépítését tekintve 3 fő szerkezeti egység jelenik meg. Az elméleti rész az alapprobléma felvázolását tartalmazza, vagyis a lakossági eladósodás kialakulását és a deviza alapú hitelek felé való elmozdulás folyamatát. Ezt követően a már korábban említett jelenség bizonyítását mutatom be Fischhoff kísérleteinek segítségével, végezetül pedig az egyes gazdasági szereplők deviza eladósodással kapcsolatos kijelentéseik kerülnek bemutatásra.

De mi is valójában az utólagos éleslátás jelensége, és miképpen képes befolyásolni a mindennapjainkat? Miképp lehetséges az, hogy akár a gazdasági szakemberek ítéletalkotására is hatással van, és képes megváltoztatni a véleményünket ugyanazzal a kérdéskörrel kapcsolatosan? A következőkben ezekre a kérdésekre keresem a választ. A dolgozatom célja, hogy bemutassa az utólagos éleslátás jelensége képes volt befolyásolni a gazdasági szereplők egy részét.

2. A lakossági eladósodás jellemzői

A lakossági eladósodáshoz szorosan kapcsolódó problémakör a *túlzott eladósodás* kialakulása. A hitelfelvétel nagyon fontos részét képezi a gazdasági növekedésnek, de abban az esetben, ha ez meghalad egy bizonyos szintet, akadályozhatja azt. A túlzott eladósodás magyarázatának vizsgálata során több tényezőt is figyelembe kell venni. A túlzott eladósodást magyarázhatja egyrészt az a tény, hogy vannak olyan egyének, akik nem megfelelően mérik fel a kapacitásaikat, és így egy esetleges nem várt esemény következtében (például: 2008-as gazdasági világválság) nem képesek viselni a megnövekedett terheket. Abban az esetben, amikor a fogyasztást az azonnali kifizetés követi, az egyének képesek megfelelően felmérni azt, hogy abban a pillanatban milyen a jövedelmi helyzetük, és, hogy ez lehetővé teszi-e az adott fogyasztást. Akkor viszont, amikor a fogyasztás és a fogyasztáshoz tartozó kifizetés időben szétválik egymástól, előfordulhat, hogy az egyén nem megfelelően dönt bizonyos fogyasztási javakkal kapcsolatban. A túlzott eladósodás másrészt magyarázható az eladósodásra való hajlammal, amely következhet az egyének *ön-és helyzetértékelési torzításaiból*.

Amikor az egyén döntést hoz arról, hogy egy bizonyos jószágot megvásároljon-e, akkor gyakran előforduló jelenség, hogy azt a hasznosságot, amelyet a döntésnél figyelembe vesz, túlbecsüli a ténylegesnél. Emellett megjelenhet az a torzítás is, amely szerint a jelenbeli haszon - amely a jószág elfogyasztásából, megvásárlásából származik - értékesebb, mint azok a költségek, amelyek ezen jószág jelenbeli elfogyasztásának következményeként, a jövőben felmerülnek majd (*időpreferenciák*). Ez az eltérés abból adódik, hogy az egyénekre a jövőbeli hasznosságok tekintetében a *hiperbolikus diszkontálás* a jellemző. Ez azt jelenti, hogy az idő múlásával az egyének folyamatosan csökkenő diszkontrátákat alkalmaznak, így a jelenbeli fogyasztás felértékelődik a jövőbelivel szemben. [Frederick és társai, 2002]

További jellemzője még a hitelfelvevői magtartásnak a *túlzott optimizmus* és a *túlzott önbizalom* jelensége. Ezek azt jelentik, hogy a hitelfelvevő a jövőbeli törlesztéssel kapcsolatban indokolatlanul optimista, annak valószínűségét pedig, hogy vele bármilyen negatív dolog történne a jövőben alacsonyabbra becsüli, mint azt, hogy ugyanez mással történik meg. [Moore-Healy, 2008][Weinstein, 1980]

A háztartások viselkedésében megjelenhet még a *türelmetlenség* is, amely által a jelenbeli fogyasztás szintén felértékelődhet a számukra. Jellemző tulajdonságként továbbá megjelenik az *utólagos éleslátás* jelensége is, amelynek lényege, hogy egy esemény kimenetelének ismerete hatással van az ítéletalkotásra, vagyis az egyének sokszor utólag

korrigálják a különböző eseményekhez tartozó kimenetekhez hozzárendelt valószínűségeket az esemény egyik lehetséges kimenetelének ismeretében. [Fischhoff, 1975]

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy számos olyan ön-és helyzetértékelési torzítás létezik, amelyek alapvetően befolyásolják azt, hogy milyen a lakossági eladósodás mértéke egy országban. A dolgozat során ezek közül a torzítások közül, csupán egyet fogok részletesen bemutatni, amely az utólagos éleslátás jelensége.

3. Magyarország lakosságának eladósodása

A rendszerváltást követően meghatározóvá váltak azok a fogyasztói minták, amelyek a nyugati országokban voltak jellemzőek, emellett erősödött a biztonságérzet iránti igény, amelyet tovább erősített a kormányzati kommunikáció is. Adottak voltak a feltételek egy saját otthon megteremtésére, amelyet hitelfelvétellel lehetett finanszírozni. Ezen – és számos más – hatások következtében a magyar lakosság hitelfelvételi kedve megnőtt, a külföldi bankok megjelenését követően a lehetőségek is bővültek. A bankok versenyezni kezdtek az ügyfelekért, ennek következményeként pedig erősítették az emberekben azt a kialakult képet, miszerint a hitelfelvétel egy egyszerű és jó dolog. [Papcsák és társai, 2012]

A magyar lakosság eladósodásának történetében napjainkban jelentős szerepet játszik a külföldi devizában való eladósodás. A következőkben azt mutatom be, hogy a magyar lakosság hitelfelvele miként tolódott át a forint alapú hitelekről a deviza alapú hitelek (euró, japán jen, svájci frank) felé.

4. A devizahitelezés elterjedése Magyarországon

A magyar lakosság hitelfelvételében az 1990-es években még a forint alapú hitelek domináltak, 1998-tól kezdődően tovább bővült a lakossági hitelezés, amely tendencia fennmaradt a 2000-es években is. Bár már 2000-ben megjelent a devizahitelek felvételének lehetősége, az államilag támogatott forint alapú hitelek miatt ezt a lehetőséget kevesen vették igénybe. A lakossági hitelállomány 97%-a forint alapú volt ebben az időszakban. [MNB, 2001] [MNB, 2003]

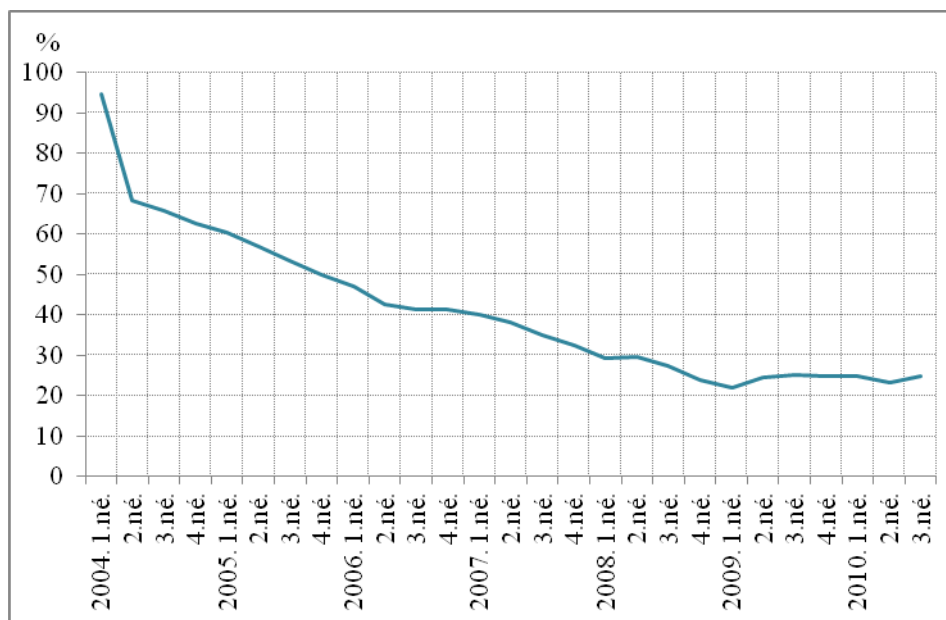
Annak következtében viszont, hogy a 2002-es és 2003-as években már nem éltek a támogatott forint alapú hitelek, megnőtt a devizahitelek iránti kereslet. A jelentős mértékben

növekedő kamatterhek mellett, a lakáscélú hitelek egyetlen lehetősége a megtakarítással és egyéb forrással nem rendelkezők számára a devizában történő eladósodás volt. Elsőként az MKB Bank kínált euró alapú lakossági hiteleket, majd később az Erste, Inter-Európa Bank (jelenleg CIB Bank), K&H, Raiffeisen, FHB, Budapest Bank, majd az OTP Bank is. [Index, 2011a] [Papcsák és társai, 2012]

Mindezek mellett a magyar háztartások hitelfelvételét 2000 és 2004 között nagymértékű növekedés jellemezte, annak ellenére, hogy a lakossági megtakarítási ráta csökkent (ennek alapvető oka, hogy a reáljövedelmek nem bővültek olyan mértékben, mint a háztartási kiadások). Míg a 2000-es évek végén 724,2 milliárd forint volt a hitelintézetek és pénzügyi vállalkozások által kihelyezett összegek nagysága, addig ez 2004 végére 3525,3 milliárd forintra emelkedett. [MNB, 2003] [Czinege és társai, 2004]

A devizahitelek elterjedésének következtében a 2000-es évek elején a megkezdődött a lakosság külföldi devizában való eladósodása, 2008 decemberében a lakossági devizahitelek állománya 6552,2 milliárd forintra rúgott, amely megközelítőleg az összes lakossági hitel 68%-át tette ki. A következő ábra (1. ábra) a forinthitelek arányát mutatja be. Ezen jól látható, hogy 2004 és 2010 között miként csökkent a forint alapú hitelek aránya az összes hitelfelvételen belül. [Papcsák és társai, 2012]

1. ábra: A forinthitelek aránya az összes hitelfelvételen belül (2004-2010)

Saját szerkesztés az MNB (2010) adatai alapján

4.1. Miért volt vonzó a devizahitel a lakosság számára?

A deviza alapú hitelek elterjedésében számos olyan tényező játszott szerepet, amelyek képesek voltak befolyásolni a hitelfelvevőket a külföldi devizában való eladósodás kockázataival kapcsolatosan. Az emberek többsége arra koncentrált, hogy az adott pillanatban melyik ajánlattal járhat jobban és kevésbé vette figyelembe az árfolyamok mozgásából eredő plusz költségeket. Emellett befolyásolta őket az euró bevezetésére vonatkozó erős kormányzati kommunikáció, illetve a bankok felelőtlen reklámozási tevékenysége is.

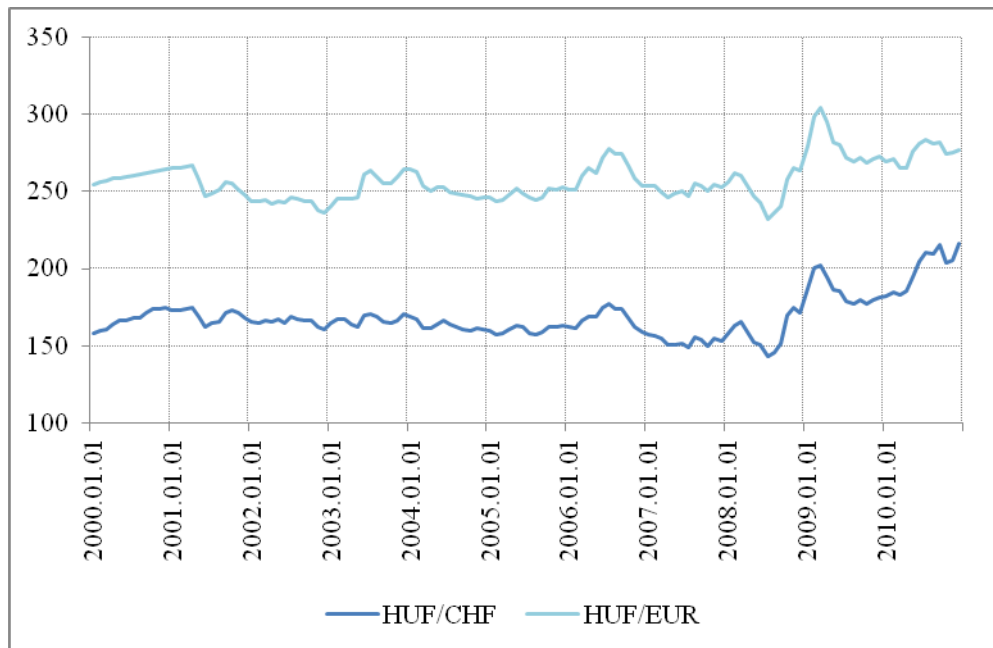
4.1.1. A kamatok közötti különbségek

A devizahitelezés során a hitel összegét külföldi devizában tartják nyilván, viszont forintban folyósítják a bankok. Ez azt jelenti, hogy a kérdéses deviza és a forint árfolyamának alakulása nagy szereppel bír. Abban az esetben, ha a forint gyengül, a hitelünk törlesztő részlete megnövekszik, ellenkező esetben pedig csökken. A devizahitelezés alapja, hogy az olyan országok esetében, mint Magyarország pozitív kamatkülönbség jelentkezik a fejlettebb országok devizáival szemben (például: euró, svájci frank), mert a magyar állam relatív magas adósságát csak magasabb kamatok ellenében hajlandóak finanszírozni a kötvénytulajdonosok. Ez a kamatkülönbség pedig nagymértékben befolyásolta a hitel kiválasztása során a hitelfelvevőket, hiszen alacsonyabb törlesztő részletet jelentett, egy olyan szintűt, amelyet még képesek voltak vállalni, szemben a magasabb kamatteherrel járó forinthitelekkel. Megállapítható tehát, hogy a nagy kamatkülönbség vonzóbbá tette a deviza alapú hiteleket. Igaz, hogy így alacsonyabb volt a havi törlesztőrészlet, mintha forint alapú hiteleket vették volna igénybe az adósok, de a deviza alapú hitelekkel kapcsolatban fontos kérdés az árfolyamok volatilitása. [Bethlendi és társai, 2005]

4.1.2. Az árfolyamok stabilitása

Azok a devizahitelt választó személyek, akik figyelembe vették az árfolyamkockázat befolyásoló szerepét – amikor meghozták a döntésüket – az árfolyamokat vizsgálva valószínűleg arra következtettek, hogy az árfolyamok elég stabilak, hosszútávon is hasonlóan mozognak majd. Ez 2000 és 2008 között így is volt, ahogy ezt a következő ábra (3. ábra) is szemlélteti. Ebben az időszakban stabil volt mind az euró, mind pedig a svájci frank árfolyama.

2. ábra Az euró és a svájci frank árfolyama 2000 és 2010 között:

Forrás: Saját szerkesztés az MNB (2012) adatai alapján

Ez a tényező is befolyásolhatta a lakosság egy részét akkor, amikor a deviza alapú konstrukciók mellett döntött. Bár itt kérdésként jelenik meg az, hogy mennyire biztonságos deviza alapon felvenni egy hitelt az esetben, ha hosszú távról van szó. Az euró alapú hitelek felvétele ebből a szempontból az euró övezethez való csatlakozás reményében racionális döntésnek tűnik, ám ennek ellenére a lakosság túlnyomó hányada mégis a svájci frank alapú konstrukciókat választotta, ebből következően valószínűsíthető, hogy a pozitív kamatkülönbözet befolyásolta őket a legnagyobb mértékben.

4.1.3. A pénzügyi kultúra hiánya

A következő ok, ami miatt a lakosság a deviza alapú hiteleket választhatta, az, hogy a hitelfelvevők nagy része talán nem is értette a deviza alapú hitelek plusz kockázatát, a deviza árfolyamkockázatát. A rendszerváltást közvetlenül követő időszakban a magyar lakosság nagy része (főként az idősebb korosztály) nem volt tisztában azokkal a piaci intézményrendszerekkel, amelyek a piacgazdaság során megjelentek az országban. Ez természetesen érthető, hiszen egy teljesen más fajta rendszerben éltek korábban az életüket, viszont az ezt követő időszakban sem javult számottevően a helyzet. A rendszerváltás óta eltelt 23 év alatt nem sikerült a magyar lakosság nagy részének olyan tudásra szert tennie, amely segítené az eligazodást a pénzügyek világában. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy

manapság elterjedtek azok a személyi kölcsönök, áruhiteltek, amelyek rendkívül magas kamatozásúak. Emellett sokan rendelkeznek hitelkártyával is, annak ellenére, hogy a jövedelmi helyzetük nem feltétlenül indokolja ezek használatát. Abban az esetben pedig, ha a lakosság nagy része úgy dönt, hogy hosszú távon eladósodik (forintban, vagy külföldi devizában), a tudás hiánya súlyos következményekkel járhat. [Papcsák és társai, 2012]

4.1.4. A reklámok hatásai

Az eddig felsoroltak mellett megítélésem szerint az eladósodás irányába mozgatta a magyar lakosságot az a környezet is, amelyben élnek. Egyrészt folyamatosan jelentek meg azok az eladósodásra ösztönző reklámok, amelyek a hitelfelvétel egyszerű módját és pozitív következményeit igyekeztek előtérbe helyezni. Annak következtében, hogy megkezdődött a verseny a hitelfelvevőkért, a bankoknak nem volt érdekük felhívni a figyelmet a devizahitel felvételével járó kockázatokra. Az erre vonatkozó információkat a legtöbb esetben csak a kisbetűs részekben lehetett megtalálni. [Papcsák és társai, 2012]

Több olyan reklám jelent meg a televíziókban ebben az időszakban, amely azt sugallta, hogy a potenciális hiteligenylő jövedelmi helyzete nem fontos tényező egy ilyen döntés meghozatala során. Ilyen reklámnak tekinthető például a Raiffeisen bank 2007-ben sugárzott lakáshitel reklámja, amely önmagáért beszél, ez megtekinthető az alábbi link segítségével: <http://www.youtube.com/watch?v=jfaj0CEoa3s>.

4.1.5. A csordaszellem

A bankreklámokon túl jelentős mértékben befolyásolta a hitelfelvevők magatartását a körülöttük lévő emberek viselkedése is. Azokban a helyzetekben ugyanis, amikor bizonytalanok vagyunk egy-egy döntéssel kapcsolatosan, hajlamosak vagyunk úgy dönteni, ahogy ezt a körülöttünk lévő emberek teszik. Különösen igaz lehet ez akkor, amikor a döntéshozónak kevés rálátása van az adott problémára. Amint arról már szó esett a lakosság nagy része nem rendelkezik megfelelő mértékű ismerettel a pénzügyekkel kapcsolatosan, így az ilyen jellegű döntések meghozatala során magas a bizonytalanság. [Asch, 1951]

Azon túl, hogy az egyének tudattalanul befolyásolták egymás döntéseit, és a bankreklámok is nagy hatással voltak a hitelfelvevőkre, az euró bevezetésre vonatkozó kormányzati kommunikáció szintén a deviza alapú hitelek felé terelte az embereket. 2003-ban

tűzték ki az első dátumot a bevezetésre vonatkozóan, ezt követően pedig folyamatosan módosították, de mindig a közeli jövőbe helyezték el. Az emberek tehát joggal hitték azt a 2000-es évek elején, hogy az euró alapú hitelek plusz kockázata (vagyis a deviza árfolyam kockázat) csupán néhány évig áll majd fenn. [MTI, 2003]

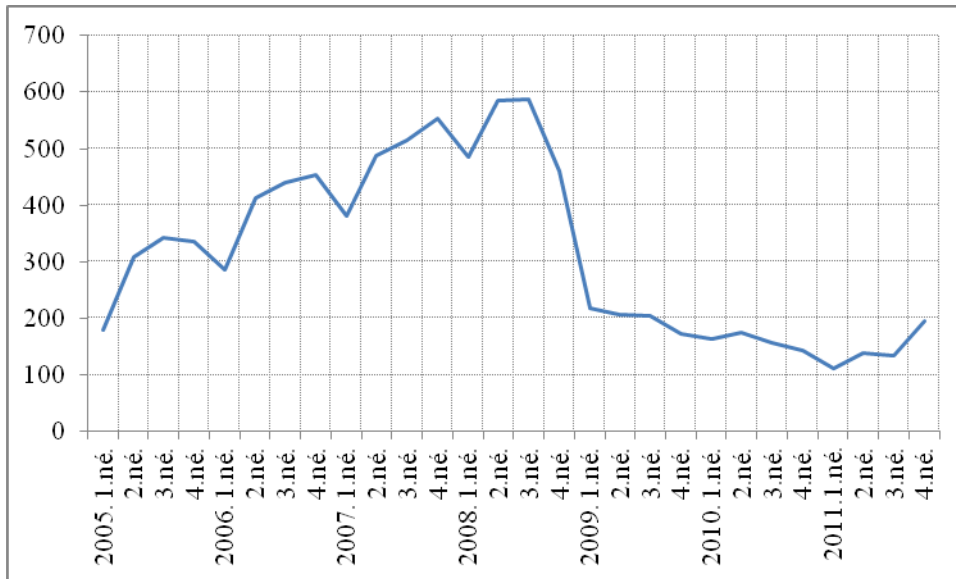
4.2. Miért volt vonzó a devizahitel a bankok számára?

A lakosságra ható tényezők mellett fontos számba venni azokat a jelenségeket, amelyek a bankok számára szintén vonzóvá tette a deviza alapú hitelek folyósítását. Amint arról már szó esett, a bankokra a 2000-es évek elején a forint alapon történő hitelezés volt a jellemző. Ebben az időszakban azok a bankok tudták a legtöbb ügyfelet megfogni, akik a legjobb ajánlatokat tették, az ajánlattételt pedig alapvetően befolyásolta az, hogy a különböző bankok miként tudtak forint forrásokhoz jutni. A külföldi anyabankkal rendelkező leányoknak ez nehezebb feladat volt, mint a haza bankoknak. [Papcsák és társai, 2012]

A devizahitelek elterjedését követően azonban a külföldi anyával rendelkező bankok kerültek jobb pozícióba. Talán ez lehet az egyik oka annak, hogy miért hagyták a bankok azt, hogy a deviza alapú hitelek ilyen nagymértékben elterjedjenek. A lakosság nagy része a deviza alapú hitelek felé fordult, és így a bankok megkezdték a versengést az ügyfelekért. A verseny következtében a deviza alapú hiteleket nem csupán a bankok, hanem különböző közvetítők is értékesíteni kezdték, ők viszont jutalékos rendszerben dolgoztak, így nem is volt érdekük az, hogy bárkit is teljes körűen felvilágosítsanak a lehetséges kockázatokról. A bankok tehát kevesebb figyelmet fordítottak a deviza alapú hitelekben rejlő kockázatokra, valamint arra, hogy az ügyfelek számának növekedése mellett az ügyfélkör minősége viszont romlik. [Papcsák és társai, 2012]

Az alábbi grafikon jól illusztrálja, hogy ebben az időszakban miként alakultak a hitelintézetek bruttó hitelkihelyezései a háztartási szegmensben. 2005 és 2008 között néhány visszaesés mellett ez folyamatosan növekedett, majd 2008-tól kezdődően csökkent.

3. ábra: Hitelintézetek bruttó kihelyezései a háztartási szektorban (2005-2011)

Forrás: Saját szerkesztés az MNB (2012) adatai alapján

5. Az utólagos éleslátás

Amint arról már szó esett, a lakossági eladósodás hátterében számos olyan tényező van, amelyek az egyének ön-és helyzetérzékelési torzításaikból adódnak. A dolgozat során a már említett viselkedéstani jelenségek közül az utólagos éleslátásra koncentráltam. Azért ez a viselkedési forma képezi a dolgozat fő témáját, mert a közelmúltban elhangzott nyilatkozatok alapján azt véltem felfedezni, hogy bizonyos szereplők másként ítélik meg jelenleg a devizahitelezés kockázatait, mint ahogy azt korábban tették. Az utólagos éleslátás jelenségnek bemutatása során azt vizsgáltam, hogy a devizahitelezéshez kapcsolódó árfolyamkockázat megítélése miként változott, vagyis miként vélekedtek az egyes szereplők az ebben rejlő kockázatokról a 2000-es évek elején, és miként vélekednek a kérdésről manapság. A kockázatok korábbi megítélésnek rekonstruálásához főként online forrásokat használtam fel, majd ezeket szembe állítottam a közelmúlt nyilatkozataival. A dolgozat alapvető célja az volt, hogy megvizsgálja megjelenik-e és ha igen, mely szereplők esetében az utólagos éleslátás jelensége?

5.1. A jelenség bemutatása

Az utólagos éleslátás (hindsight bias) egy olyan *kognitív torzítás*, amely a helyzetünk értékelésével függ össze. A kognitív torzítás azt jelenti, hogy a külvilágból érkező információk és a minket körülvevő ingerek feldolgozása, észlelése nem tökéletes, bizonyos helyzetekben hibás. Ezek alapján az utólagos éleslátás azt jelenti, hogy miután megismertük egy esemény egyik lehetséges kimenetelének bekövetkezését, ezen kimenetel ismeretének hatására a korábbi, az egyes kimenetelhez hozzárendelt valószínűségi súlyokat utólag korrigáljuk. Véleményem szerint ez a jelenség az emberek életének több területén megjelenik, hiszen összeszámolni is nehéz lenne, hogy hányszor hallottuk már életünkben azt a mondatot, hogy: „én megmondtam, hogy ez fog történni”. A kognitív torzításokkal kapcsolatban elmondható, hogy azok tudattalan torzítások, tehát az egyén nem veszi észre azt, hogy a megítélését valami befolyásolja. Éppen ezért, meglátásom szerint az embereknek mind a magánéleti, mind a szakmai helyzetüknek megítélésében is megjelenhet ez a viselkedési forma. [Fischhoff, 1975]

Azt követően, hogy felismerték a jelenség létezését, azt kezdték el vizsgálni, hogy a pénzügyek világában is megjelenhet-e. Arra a következtetésre jutottak, hogy nagyon sok szituációban jellemez minket ez a tulajdonság és annak ellenére, hogy ismerjük a jelenséget, nem vagyunk képesek megszüntetni azt. Ennek következtében a pénzügyi piacokon végbemenő folyamatok során is megjelenik/megjelenhet az utólagos éleslátás. Az itt meghozott döntések általában az információk feldolgozásán és az ez által kialakuló tanulási folyamatokon alapulnak. A hatékony tanulás alapfeltétele, hogy az egyén az új információkat összehasonlítsa az előzetes várakozásaival, viszont az utólagos éleslátás jelensége megakadályozza azt, hogy az egyén bizonyos információkat megfelelően dolgozzon fel. Ez annak következménye, hogy miután új információhoz jut az egyén, tudattalanul másképpen ítéli meg az adott helyzetet, mint ahogyan azt korábban tette volna. [Biais-Weber, 2008]

5.2. Fischhoff kutatásai

Az utólagos éleslátás jelenségével Baruch Fischhoff kezdett el elsőként foglalkozni 1975-ben. Ezt követően több olyan kísérlet is volt, amely a jelenség bizonyítását tűzte ki célul. A Fischhoff által írt tanulmány címe szerint az utólagos éleslátás nem egyezik meg az előrelátással, ami arra utal, hogy a bizonytalan eseményekkel kapcsolatos szituációkban a kimenetel ismerete megváltoztatja az emberek ítéletalkotását. Tulajdonképpen ezt jelenti az utólagos éleslátás, bizonytalan kimenetelű események során, ha ismerjük az esemény végeredményét, az megváltoztatja a kimenetellel kapcsolatos várakozásainkat. [Fischhoff, 1975 304.o.]

Fischhoff tanulmánya szerint az utólagos előrelátás, valamint az előrelátás/jövőbelátás között alapvető különbség, hogy a megfigyelő különböző információkkal rendelkezik. Az utólagos éleslátás során a megfigyelő rendelkezik magával az eredménnyel, míg az előrelátó megfigyelő nem. Az előrelátás általában azt jelenti, hogy a megfigyelő igyekszik a jövőbe látni, anélkül, hogy tudná az eredményt, a múltbeli valamint a jövőbeli események teljesen kiszámíthatatlanok a számára. A tanulmány a jelenséggel kapcsolatban alapvetően két kérdést vizsgál:

1. Miként hat az eredmény ismerete az ítéletalkotásra, illetve
2. mennyire vannak az emberek tudatában annak, hogy az eredmény ismerete befolyásolja az érzékelésüket?

A két kérdés elemzése mellett a tanulmány két hipotézist is vizsgál. Egyrészt azt, hogy vajon az eredmény ismerete növeli-e az érzékelt előfordulási valószínűséget, illetve azt, hogy azok az emberek, akik ismerik az eredményt, tudatában vannak-e annak, hogy ez megváltoztatja az érzékelésüket. [Fischhoff, 1975 304.o.]

5.3. Első kísérlet: az eredmény ismeretének hatása az ítéletalkotásra

5.3.1. A módszer lényege

Az első kísérlet több alkísérletből állt, amelyek csupán a felhasznált ingerekben tértek el. Az alanyok kiválasztását követően létrehoztak egy „Before” és négy „After” csoportot, az alanyokat véletlenszerűen jelölték ki minden esetben. A „Before” és „After” csoport tagjai kaptak egy 150 szóból álló összefoglalót, ezekhez az összefoglalókhöz pedig 4 lehetséges, de egymást kölcsönösen kizáró kimeneteltek adtak meg a „Before” csoportok számára. Ezzel szemben az „After” csoportok alanyai nem 4 egymást kizáró lehetséges kimenetelt kaptak a

szöveg végén, hanem csak egyet. Ez azt jelentette, hogy ők ezt az egy kimenetelt valóban bekövetkezett kimenetelként értelmezték. A szöveg ismertetését követően, minden csoportnak meg kellett becsülnie az előfordulás valószínűségét az egyes kimenetekkel kapcsolatosan, illetve értékelnie kellett minden egyes események leírásában megjelenő információk eseteleges jelentőségét. [Fischhoff, 1975 304.o.]

Fontos kérdés volt, hogy mi alapján választják ki a felhasznált eseményeket. A kísérletek során, történelmi, illetve orvosi esetek/leírásokat használtak fel. Az események kiválasztása során jellemzően két szempontot vettek figyelembe. Egyfelől olyan eseteket választottak, amelyek kellően ismerősek ahhoz, hogy értelmes válaszokat kaphassunk az alanyoktól, viszont ezeknek kellően ismeretlennek is kellett lenniük annak érdekében, hogy kizárják annak lehetőségét, hogy az alanyok tudják azt, ami valójában megtörtént. Másrésztől meghatározó volt az is, hogy a kimenetek kölcsönösen kizárhassák egymást, és kellőképpen részletesek legyenek. Ezek alapján a felhasznált esetek a következők voltak. Az „A” esemény: brit-gurka harcok leírása, a „B” esemény: 1967-es atlantai lázadás Georgia-ban, a „C” és „D” esemény pedig 1-1 klinikai/orvosi eset volt. [Fischhoff, 1975 305.o.]

Az „A” esetet két csoport is megkapta, egy 100 fős angolul beszélő, a jeruzsálemi The Hebrew University-re felvételt nyert tanulókból álló csoport, illetve egy 80 fős héberül beszélő, a beer sheba-i University of the Negev-re járó csoport. A „B” esetet szintén két különböző csoport kapta meg. Az egyikben 87 fős héberül beszélő, pszichológiát hallgató diákok voltak, akik legalább egy évig tanultak statisztikát, a másik egy 100 fős héberül beszélő, de statisztikai tudással nem rendelkező csoport volt. A „C” esetet egy 80 fős csoport kapta, akik University of Negev hallgatói voltak, a „D” esetet pedig szintén egy 100 fős Hebrew University-n tanuló statisztikai tudással nem rendelkező csoport tudhatta magáénak. [Fischhoff, 1975 305.o.]

5.3.2. A kísérlet

Az egyik felhasznált szövegrész Woodward amerikai történész The Age of Reform című művének egy részlete volt. A kapott szövegrész 12 darab megállapításból állt össze, ez a következőképpen nézett ki az „A” eseményhez kapcsolódóan. [Fischhoff, 1975 305.o.]

Hastings Indiába való megérkezését követően a konszolidált brit erő belebonyolódott egy komoly háborúba. Az első háború helyszíne Bengália északi határánál volt, ahol a britek a nepáli gurkák zsákmányszerző rajtaütésével találták szembe magukat. Különböző kísérleteket tettek, hogy megállítsák a támadásokat, de a gurkák nem adták fel a követelésüket

a brit irányítás alatt álló vidékkel szemben, így Hastings úgy döntött, hogy megoldja ezt a problémát. A hadjárat 1814 novemberében kezdődött, amely korán sem volt dicsőnek nevezhető. A gurkák csupán 12.000-en voltak, de bátor harcosokkal rendelkeztek, jól felszereltek voltak és tudtak a szárazföldön is harcolni. Az idősebb brit parancsnokok sokkal inkább síkságokon harcoltak, ahol az ellenséget elriasztották az elszánt támadás segítségével. Nepál hegyein nem volt könnyű megtalálni az ellenséget. A csapatok, illetve a szállítást végző állatok szenvedtek az extrém időjárási viszonyoktól, amelyek jelentőségét csak a hirtelen változásokból tanulták meg a tisztek. Sir D Ochterlony volt az egyetlen parancsnok, akihez menekülni lehetett ezektől a kisebb vereségektől. [Fischhoff, 1975 305.o.]

A „Before” csoport tagjainak négy lehetséges kimenetele között volt a brit győzelem, a gurka győzelem, a katonai patthelyzet békekötéssel, valamint a katonai patthelyzet békekötés nélkül. Az „After” csoport tagjai ezek közül a kimenetek közül az egyiket kapták meg a szöveg lezárásaként, mint valóban bekövetkezett kimenetelt. Ez, mint tény jelent meg. Ezt követően az alanyoknak választ kellett adniuk arra a kérdésre, hogy véleményük szerint mi az egyes kimenetekhez tartozó előfordulás valószínűsége. A kérdés megválaszolásához a szövegrészben kapott információkat kellett felhasználniuk. A kísérlet során a „Before” csoport tagjai csupán a kapott szövegrészre tudtak támaszkodni, amíg az „After” csoport tagjai megtörténtnek ismerték az egyik kimenetelt. (Egy skálán még azt is értékelniük kellett, hogy a kapott információk mennyire voltak fontosak.) [Fischhoff, 1975 305.o.]

5.3.3. Az eredmények

A kísérlet eredményeit a következő (4. ábra) ábra tartalmazza, ebben benne vannak a „B”, „C” és „D” esetekhez tartozó becslések is.

4. ábra: Az egyes megjelölt kimenetekhez tartozó valószínűségek átlagai

Az esemény/csoport megnevezése	Létszám	Az ismert kimenetel sorszáma	A kimenetek értékelése			
			1.	2.	3.	4.
"A" esemény: brit-gurka összecsapás						
Before csoport	20	-	33,8	21,3	32,3	12,3
1. After csoport	20	1.	57,2	14,3	15,3	13,4
2. After csoport	20	2.	30,3	38,4	20,4	10,5
3. After csoport	20	3.	25,7	17,0	48,0	9,9
4. After csoport	20	4.	33	15,8	24,3	27
"B" esemény: az atlantai lázadás						
Before csoport	20	-	11,2	30,8	43,8	14,2
1. After csoport	20	1.	30,6	25,8	23,3	20,3
2. After csoport	20	2.	5,5	51,8	24,3	18,5
3. After csoport	20	3.	3,9	23,9	50,8	21,4
4. After csoport	20	4.	16,7	31,9	23,4	27,9
"C" esemény: Mrs. Dewar terápiája						
Before csoport	19	-	26,6	15,8	23,4	34,4
1. After csoport	13	1.	43,1	13,9	17,3	25,8
2. After csoport	17	2.	26,5	23,2	13,4	36,9
3. After csoport	16	3.	30,6	14,1	34,1	21,3
4. After csoport	17	4.	21,2	10,2	22,6	46,1
"D" esemény: D.George terápiája						
Before csoport	17	-	27,4	26,9	39,4	6,3
1. After csoport	18	1.	33,6	20,8	37,8	8
2. After csoport	18	2.	22,4	41,8	28,9	7,1
3. After csoport	20	3.	20,5	22,3	50,0	7,3
4. After csoport	17	4.	30,6	19,5	37,7	12,3

Forrás: Saját szerkesztés Fischhoff (1975) adatai alapján

A hipotézis tesztelésére 24-szer került sor, hiszen 6 alkísérlet volt, 4 lehetséges kimenettel. A táblázatban kiemelt cellákat összehasonlítva a „Before” csoportok által megadott valószínűségekkel azt mondhatjuk, hogy az „After” alanyok a saját ismert kimenetelükhöz nagyobb valószínűséget társítanak, mint a „Before” alanyok. A kiemelt cellák azokat a valószínűségeket tartalmazzák, amelyeket azok az alanyok jelöltek meg, akik az adott kimenetelt hitték megtörténtnek. Mivel a „Before” alanyok nem kaptak meg egy

kimenetelt sem tényként, csupán 4 lehetséges lezárást, így nálunk nem jelenik meg az eredmény ismeretének befolyásoló hatása. A különbségek a „Before” és az „After” csoportok alanyainak válaszai között jelentősek, minden esetben magasabb valószínűséget kapott az ismert kimenetel. A számokból jól látszik, hogy a kimenetel ismerete jelentősen képes befolyásolni az ítéletalkotást. [Fischhoff, 1975 305.o.]

A valószínűségek becslését követően az alanyoknak egy skálán kellett értékelniük azt, hogy milyen mértékben tartották fontosnak a kapott információkat. Ezzel az értékeléssel kapcsolatosan elmondható, hogy az információknak tulajdonított fontosság nagymértékben függött a kapott kimenetelektől, vagyis abban az esetben, ha volt olyan, kimenetel, amit az alany „igaz”-nak hitt, akkor annak volt a leginkább befolyásoló szerepe. [Fischhoff, 1975 306.o.]

Másik lehetőség arra, hogy becsüljük a jelenség mértékét, a Before valószínűségek átlagának priori odds, és az After valószínűségek átlagának posterior odds-ként való értelmezése. A priori és posterior odds-ok hányadosának eredménye egy fajta valószínűségi átlag hányados. A 24 eset során ezek az értékek 1,2 és 3,5 közé estek, 1,96-os átlaggal. Ez tehát azt jelenti, hogy megadva az eredmény előfordulását, az körülbelül megduplázza az érzékelt valószínűséget. [Fischhoff, 1975 306.o.]

5.4. Második kísérlet: a jelenség ismeretének hatásai

5.4.1. A módszer lényege

A második kísérlet arra kereste a választ, hogy az emberek mennyire vannak tudatában annak, hogy az eredmény ismerete befolyásolja az ítéletalkotásukat. Ebben a kísérletben ugyanazt a módszert alkalmazták, mint amit az első kísérlet során az „After” alanyokkal kapcsolatosan. A második kísérletben csak „After” csoportokat használtak fel, „Before” csoportokat nem alakítottak ki. A feladat lényege az volt, hogy az alanyokat arra kérték meg, hogy úgy válaszoljanak a feltett kérdésre, mintha nem ismernék az esemény kimenetelét. A várakozások szerint, ha az alanyok tudatában vannak a kimenetel ismeretének befolyásoló hatásával, akkor a „közbeavatkozásuk” által a kapott eredmények az első kísérletben szereplő „Before” csoportok eredményeit adják. Az esetben viszont, ha az alanyok képtelenek arra, hogy figyelmen kívül hagyják a kimenetel ismeretének hatását, akkor a „közbeavatkozás” az első kísérletben szereplő, ugyanazt a kimenetelt igaznak gondoló „After” csoport becsléseit adja eredményül. A második kísérletben 80 statisztikai tanulmányokat folytató alany vett részt. [Fischhoff, 1975 307.o.]

Ez a kísérlet annyiban különbözött az elsőtől, hogy a kapott szövegrészt követően azokon a helyeken, ahol a válaszokat meg kellett adni, felhívták az alanyok figyelmét arra, hogy úgy válaszoljanak, mintha nem volnának tisztában az adott esemény kimenetelével. [Fischhoff, 1975 307.o.]

5.4.2. Az eredmények

A kísérlet alapján azt mondhatjuk, hogy a résztvevő jelentéktelen hányada van tisztában az eredmény ismeretének hatásával. A négy eseményhez tartozó 4-4 kimenetek során kapott 16 esetből, 13-szor az „After” csoportok valószínűségeinek átlaga magasabb volt, mint a kapcsolódó „Before” csoportok valószínűségeinek átlaga. Mivel ebben a kísérletben nem volt „Before” csoport, ezért a „Before” csoporttal kapcsolatos megállapításokhoz az első kísérlet eredményeit használták fel. A kísérletben a „Before”, és az „After” csoportok által megadott valószínűségek különbségeinek átlaga 9,2%, amíg ugyanez a szám az első kísérlet során 10,8% volt. [Fischhoff, 1975 307.o.]

Összefoglalva elmondható, hogy az alanyok nincsenek tudatában a kimenetel ismeretének befolyásoló szerepével. Abban az esetben pedig, ha mégis felismerik ezt, képtelenek arra, hogy érvénytelenítsék annak hatását.

6. Utólagos éleslátás vizsgálata a deviza alapú hitelek területén

Az utólagos éleslátás jelenségének, a deviza alapú hitelek területén való megjelenésének vizsgálata során a legfontosabb gazdasági szereplőkre támaszkodtam. Kutatómunka segítségével igyekeztem összevetni azokat a megnyilvánulásokat, illetve kijelentéseket – amelyeket az egyes szereplők akkor tettek, amikor még nem látszódott, hogy a deviza alapú hitelezés elterjedésének milyen súlyos következményei lesznek – a közelmúltban tett megnyilvánulásokkal. A vizsgálat során azt állapítottam meg, hogy ebben a kérdéskörben bizonyos szereplők esetében megjelenik az utólagos éleslátás jelensége. Az elemzés során a kereskedelmi bankokra, valamint a gazdasági és a kormányzati szféra fontosabb szereplőire fektettem a hangsúlyt.

6.1. A Jegybank elnökök: Járai Zsigmond és Simor András

A vizsgálatot az egykori Jegybank elnök, *Járai Zsigmond* nyilatkozataival kezdtem. Járai Zsigmond 2001 és 2007 között töltötte be ezt a tisztséget. Elsőként azokat a tényeket mutatom be, amelyek arra vonatkoznak, hogy a probléma kialakulása előtt a korábbi Jegybank elnök mennyire tartotta kockázatosnak a deviza alapú hitelezést. [Papcsák és társai, 2012]

A Magyar Nemzet értesülései szerint 2004. július 2-án a svájci Jegybank elnöke egy, az MNB-nek, pontosabban Járai Zsigmondnak küldött levelében már felhívja a figyelmet arra, hogy milyen kockázatokat rejt magában a deviza eladósodás. Ennek a dokumentumnak a tartalmát nem csupán a Jegybank elnök, de a Pénzügyminisztérium és a PSZÁF is ismerte, viszont úgy vélekedtek, hogy a forint hiteleknek nagyobb hátránya van (a devizahitelekkel szemben), mert visszafogják a gazdasági növekedést. [HVG, 2011]

A következő idézet azt bizonyítja, hogy Járai Zsigmond bizonyos mértékben látta a veszélyt a deviza alapú hitelekkel kapcsolatosan, viszont – mint Jegybank elnök – nem lépett fel erélyesen ezek elterjedésével szemben. Mindamelllett nem a nagymértékű kockázatvállalást, hanem a lakosság tudatlanságát látta veszélyesnek.

„Igen, ez természetes dolog, hiszen a devizahitelek névleges kamata valamivel alacsonyabb most, mint a forinthiteleké, de a hitelfelvevők nem veszik figyelembe azt, hogy milyen kockázata van annak, hogyha ők devizában veszik fel. A forint - remélem nem fog bekövetkezni, de tegyük fel - leértékelődne, akkor a devizahitelek után sokkal nagyobb törlesztő-részeket kell majd fizetni, mint a forinthitelek után.” [NetHírlap, 2005]

„A fő problémát nem is abban látjuk, hogy a lakosság vállalja ezt a kockázatot, hanem abban, hogyha nem tudja, hogy milyen kockázatot vállal. Azért arra jutottunk, hogy meg kell próbálni, jobban felvilágosítani az embereket, a hitelfelvevőket arról, hogy milyen nehézségekkel nézhetnek szembe.” [NetHírlap, 2005]

Ezzel szemben egy 2011. évi sajtótájékoztató során a következőket nyilatkozta Járai Zsigmond.

„Úgy gondolom, rendkívül egészségtelen és óriási kockázatokat hordoz egy ország számára, ha állampolgárai egy másik ország devizájában adósodnak el. Azt kell mondanom, ez megengedhetetlen” [Mandiner, 2011]

Ez utóbbi kijelentés bizonyítja azt, hogy a korábbi időszakokban jóval alacsonyabb valószínűséget társított Járai Zsigmond a deviza alapú hitelek elterjedéséből fakadó kockázatoknak, mint napjainkban, tehát a kockázat megítélése 2004-ről 2011-re megváltozott. Fontos kérdés azonban, hogy napjainkban miként látja a Jegybank korábbi elnöke a kockázat korábbi megítélését. Ennek bemutatására „Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2002-2010 közötti, lakossági deviza-eladósodás okainak feltárását, valamint az esetleges kormányzati felelősséget vizsgáló albizottság összefoglaló jelentés¹”-ét használtam fel. Ebben az albizottsági jelentésben összefoglalják a fontos szerepet betöltő gazdasági szereplők véleményeit. Az albizottsági jelentés szerint Járai Zsigmond látta a deviza alapú hitelek kockázatát, erre folyamatosan figyelmeztetett is. [Papcsák és társai, 2012]

„Bemutatta, hogy mint Jegybank elnök igyekezett felhívni a figyelmet a svájci frank hitelszerződések veszélyére, de komoly bankok bizonygatták a számára, hogy a lakosság alacsonyabb terheinek érdekében alakították ki a svájci frank hitelkonstrukciókat.” [Papcsák és társai, 2012]

Az albizottsági jelentés alapján Járai Zsigmond szerint neki, mint Jegybank elnöknek nem voltak olyan eszközei, amelyekkel korlátozni tudta volna a deviza alapú hitelek elterjedését, véleménye szerint ez a PSZÁF és a Kormányzat feladata lett volna.

Egy, a Világgazdaság internetes oldalán 2011-ben megjelent cikkből szintén kiderül, hogy Járai Zsigmond miként vélekedik ma a deviza alapú hitelek kockázatával kapcsolatosan. Kiemeli, hogy 2004 óta a stabilitási jelentésekben folyamatos figyelmeztetések jelentek meg a devizahitelezés veszélyeire vonatkozóan, emellett a pénzügyminisztert és a hazai bankokat is tájékoztatta a problémáról, de ők nem akarták megérteni azt. [Benke, 2011]

A következőkben jelenlegi Jegybank elnök, *Simor András* megnyilvánulásai kerülnek bemutatásra. Egy 2008-ban megjelent cikkben utalt rá, hogy nincs szükség arra, hogy a

¹ Továbbiakban: albizottsági jelentés

devizahitelesek megmentsék, hiszen a 2008-as időszakot megelőzően is voltak olyan periódusok, amikor gyengébb volt a forint, ez mégsem okozott jelentős problémát.

„Volt már korábban ennél nagyobb forintárfolyam-kilengés is, akkor sem nőtt meg jelentősen a hitelek törlesztőrésze. Tudomásul kell azt is venni, hogy nincs ingyenebéd: olyan megoldás nem létezik, ami senkinek nem kerül pénzbe.” [Origo, 2008a]

Simor András aktuális (2010,2011) nyilatkozataiból viszont az derül ki, miszerint ő már jóval korábban felhívta a figyelmet a deviza alapú kockázatokkal kapcsolatosan. Egy 2011-es cikk szerint: „...számos rendelkezésre álló eszközzel - figyelemfelhívással, javaslattétellel - igyekezett elérni a devizahitelezés korlátozását.” [Népszabadság, 2011] Egy 2010-ben megjelent cikk szintén azt támasztja alá, hogy Simor András véleménye szerint ők időben szóltak a megjelenő kockázatokkal kapcsolatosan, hiszen „az MNB 2001 óta következetesen, hangosan érvelt a devizahitelezés ellen, és javaslatokat is tett a kormánynak már 2005-ben.” [MTI, 2010a] Ebből a megnyilvánulásból az is kiderül, hogy Simor András jelenleg úgy vélekedik, hogy korábban is látta már a deviza alapú hitelek kockázatosságát, hiszen minden eszközt felhasznált annak érdekében, hogy szabályozza azt. A jelentés alapján elmondható, hogy Simor András is hasonlóképpen vélekedik manapság, mint Járai Zsigmond, vagyis úgy gondolja, hogy a Kormányzat, illetve az Országgyűlés feladata lett volna a közbeavatkozás. [Népszabadság, 2011]

6.2. A magyar bankok képviselői: Csányi Sándor, Surányi György és Erdei Tamás

A továbbiakban a különböző bankvezetők megnyilvánulásait fogom elemezni. Elsőként azokat a szereplőket, akik esetében felfedezni véltem az utólagos éleslátás jelenségét. *Csányi Sándor*, az OTP Bank vezérigazgatója a következőképpen nyilatkozott 2008 februárjában a deviza alapú hitelkonstrukciókkal kapcsolatosan.

„Túlóak az állami aggodalmak a devizaalapú és különösen a jenalapú hitelezés kockázataival kapcsolatban.” [Origo, 2011a]

Mindamellettt tett egy olyan kijelentést is (szintén 2008-ban) miszerint a japán jen nem kockázatosabb deviza, mint a svájci frank, bár ebben az időszakban azért már szigorítottak a

jen alapú hitelek feltételein. [MTI, 2008a] Urbán László az OTP Bank vezérigazgató helyettese 2008-ban a következő megállapítást tette: *„kevésbé veszélyesek a devizahitelek, mint azt sokan gondolják”*. [Ingatlanmagazin, 2008]

Ezek a véleménynyilvánítások azt tükrözik tehát, hogy Csányi Sándor, illetve Urbán László ebben az időszakban nem tartotta kockázatos terméknek a deviza alapú hiteleket. Az utólagos éleslátás jelenségére utal azonban az a nyilatkozat, amelyet Csányi Sándor az ezt követő időszakban tett. Csányi Sándor egy a Corvinus egyetemen tartott 2011-es előadásán a következőket mondta a deviza alapú hitelekkel kapcsolatban.

„...kockázatosnak ítéltük meg a deviza alapú hiteleket, sőt, mindent megtettem, hogy lobbizzak a devizahitelek ellen...” [Index, 2011b]

Ezek alapján Csányi Sándor másképpen ítéli ma meg a deviza alapú hitelek kockázatával kapcsolatos véleményét, mint korábban. Ma már úgy gondolja, hogy látta az ebben rejlő veszélyeket, és ennek hangot is adott, ám a korábbi nyilatkozatából nem ez derült ki.

Surányi György a CIB Bank jelenlegi elnöke 2004-ben a Napi Gazdaságnak adott interjújából kiderül, miként vélekedett ebben az időszakban a deviza alapú hitelekről.

„A korábbi jegybankelnök nem lát igazán súlyos problémát a devizahitelek felvételének terjedésében, ugyanakkor utalt rá, hogy a jelenlegi igen erős forint mellett érdemi árfolyamkockázatot vállalnak fel a hitelfelvevők. A forint reálárfolyamának jelentős kedvezőtlen irányú elmozdulására nem számít a szakember.” [Portfolio.hu, 2004]

A nyilatkozat alapján tehát, ebben az időszakban Surányi György utalt ugyan a deviza hitelek felvételéhez kapcsolódó kockázatra, de azt nem tekintette súlyos problémának. Ezt bizonyítja a következő idézet is, amely egy 2007-es cikkben jelent meg.

„Ezzel kapcsolatban elmondta azt is, hogy a deviza finanszírozás nem jelent nagyobb kockázatot, mint a forint finanszírozás, ezért túlzott a jegybank korábban közölt figyelmeztetése, amely a devizafinanszírozás fokozott kockázataira hívta fel bankszektor figyelmét.” [MTI, 2007]

Ezzel szemben egy 2011-ben megjelent interjúban már másképp vélekedik a szakember a deviza alapú hitelek kockázatosságával kapcsolatban. Ebben az interjúban a svájci frank alapú eladósodást az egyik legkockázatosabb tényezőnek tekinti.

„...az adósok továbbra is ki vannak téve a forint és a svájci frank kiszámíthatatlan mozgásának. Másrészt a pénzügyi intézményrendszer szempontjából megmarad a legkockázatosabb tényező, a svájci frankban történt eladósodás.” [Origo, 2011b]

A HVG internetes portálján megjelent cikk alapján 2004-ben egy kutatóintézet üzleti konferenciáján, az MKB Bank vezérigazgatójának, a Magyar Bankszövetség korábbi elnökének álláspontja is kiderült a deviza alapú hitelekkel kapcsolatban. *Erdei Tamás* ezen a konferencián bemutatott egy olyan számítást, amely azt igazolta, hogy egy 5 éves euro alapú hitellel, még akkor is nyereséget számolhat el az adós, ha a forint 24%-os tartós gyengülést produkál (feltéve, hogy a forint kamatok nem változnak). Ezzel a számítással tehát a deviza alapú hitelek előnye került bemutatásra, valamint az, hogy az ezekben rejlő kockázat nem számottevő. [Papp, 2006]

Az árfolyam-kockázat megfelelő felmérését vizsgáló 2011-es cikk alapján *Erdei Tamás* szerint: *„az elmúlt években tapasztalt árfolyamváltozás nem volt reális veszély” [Sigmod, 2012]*, ugyanakkor úgy gondolja, hogy az ügyfelek túlnyomó többsége tisztában volt az árfolyamok változásának kockázatával. Az albizottsági jelentés alapján elmondható, hogy *Erdei Tamás* megfelelő színvonalúnak tartja az ügyfelek tájékoztatását a deviza alapú hitelekkel kapcsolatban, az ügyfelek nagy része tisztában volt azzal, hogy a devizahitelek során a kamatkockázat mellett megjelenik az árfolyamkockázat. Ebből következően *Erdei Tamás* jelenlegi álláspontja, hogy megfelelően felmérte a kockázatot a korábbi időszakokban, hiszen ő is, és az ügyfelek is tisztában voltak azzal, hogy kockázatos a deviza alapú hitelezés, viszont arra nem számított korábban, hogy az árfolyamok ilyen mértékű ingadozást mutatnak majd. [MTI, 2011a]

Egy a HVG internetes oldalán 2011-ben megjelent cikkből további két bankvezető véleményét ismerhetjük meg, bár a cikk 2011-ben jelent meg a vélemények a korábbi, 2008-as álláspontokat tükrözik. A cikk arra a kérdésre kereste a választ, hogy miként mérték fel a bankvezetők a devizahitelezés kockázatait a korábbi időszakokban. *Felcsúti Péter*, a Raiffeisen volt vezetőjének 2008-as véleménye szerint nem szükséges a devizahitelezés korlátozása.

„Felcsuti Péter, a Bankszövetség akkori elnöke, a Raiffeisen vezetője 2008 májusában azt mondta, indokolatlan és eredménytelen lenne a devizahitelezés korlátozása...” [M. László, 2011]

Egy szintén 2011-ben megjelent cikk alapján azt mondhatjuk, hogy Felcsúti Péter azért látja ma is racionális lépésnek a korábbi időszakok euró alapú hitelfelvételét, mert a 2000-es években úgy tűnt, hogy Magyarország csatlakozni fog az euró-zónához. Emellett a svájci frank alapú hitelek elterjedését „rettenetes” problémaként definiálja.

„...nem volt kérdés, hogy Magyarországnak belátható időn belül csatlakoznia kell az eurózónához, és mivel közmegegyezés volt ebben a tekintetben, gyakorlatilag 5-6 éves árfolyam-kockázati időszokról beszélünk. Hiszen, ha Magyarország csatlakozott volna 2010-ben az eurózónához, akkor ma nem beszélnének arról, hogy deviza-adósság probléma van, még a svájci frank sem jelentene olyan rettenetesen nagy problémát.” [Sigmoid, 2012]

Mindezek mellett az albizottsági jelentésből az is kiderül, hogy véleménye szerint arra nem lehetett számítani, hogy ilyen méretű probléma alakulhat ki a deviza alapú hitelek elterjedésével kapcsolatosan.

A már korábban hivatkozott 2008-as időszokról szóló-, valamint egy 2008-as cikkben *Balássy László*, a Citibank vállalati vezérigazgatója is kifejtették véleményét a deviza alapú hitelek terjedésének kapcsán.

„...egy hónappal korábban Balássy László, a Citibank vállalati vezérigazgatója pedig úgy vélekedett, nem kell félni, mert valószínűtlen, hogy drasztikusan romlana a forint árfolyama.” [M.László, 2011a]

„Valószínűtlen egy olyan mértékű forintárfolyam-romlás, mely jelentősen veszélyeztetné a visszafizetést, a jegybanknak ugyanis az inflációs célja elérése érdekében már hamarabb kamatot kellene emelnie – tette hozzá Balássy.” [Ingatlanmagazin, 2008]

A bankvezetők nyilatkozatait összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a 2004-2008-as időszakban a magyar bankok vezetői kevésbé gondolták kockázatos dolognak a deviza alapú hitelek elterjedését. A vizsgált vezetők mindegyike úgy nyilatkozott a 2000-es évek elején, de

még 2008-ban is, hogy a deviza alapú hitelezés nem jelent nagy veszélyt. Erre enged következtetni az a tény is, miszerint több éven keresztül forgalmazták ezeket a termékeket a bankok. Ezen a ponton merül fel annak kérdése is, hogy nem csupán azért szorgalmazták ennyire ezeket a hiteleket, mert a profitjuk akarták maximalizálni? Véleményem szerint az esetben, ha a bankok látták volna már a deviza alapú hitelek felfutásának az elején az ebben rejlő kockázatot, akkor nem engedték volna, hogy ilyen nagyméretű állomány alakuljon ki. Hiszen az adósok kockázata, egyben a bankok kockázata is, ugyanis egy esetleges probléma esetén az árfolyamkockázat hitelezési kockázattá konvertálódik. Azon idézetek, amelyek azt mutatják be, hogy a vezetők miként látják ma a helyzetet, egyértelműen arra utalnak, hogy vannak olyan bankvezetők, akik ma már az események bekövetkezésének hatására nagyobb kockázatot látnak a deviza eladósodásban, és másképp ítélik meg korábbi véleményalkotásukat a problémával kapcsolatban. Ezt láthattuk például Csányi Sándor kapcsán, viszont van olyan szereplő is (Erdei Tamás) aki esetében az utólagos éleslátás jelensége nem kézzelfogható.

6.3. PSZÁF elnökök: Farkas István és Szász Károly

A PSZÁF képviselőinek vizsgálata során Farkas István nyilatkozataiban véltem felfedezni az utólagos éleslátás jelenségét. Ennek bemutatásához egy 2006-ban, valamint egy 2011-ben megjelent cikket használtam fel. A 2006-os cikk alapján elmondható, hogy ebben az időszakban Farkas István nem gondolta kockázatos terméknek a deviza alapú hiteleket. A cikk szerint ugyanis 2005 decemberében elhangzott egyik nyilatkozatában a következőket mondta.

„Az autó- és az ingatlanfinanszírozásban ugyan a korábbinál nagyobb kockázatok jelentkeztek és a devizahitelezési rizikó is nőtt, ezek mértéke azonban nem akkora, hogy komoly aggodalomra adhatna okot.” [BankRáció, 2006]

Az ezt követő részekben további megerősítést nyer a devizahitelekkel kapcsolatos véleménye, a piacok működését megfelelőnek találja, úgy gondolja, nem szükséges, hogy a deviza alapú hitelek felvételét korlátozza az ország.

„A magyar pénzügyi intézményrendszer Farkas István szerint fejlett: a piac már elég érett, nincs szükség arra, hogy hatóságilag beavatkozzanak a folyamatokba, megtiltva például a magánszemélyek devizahittel való finanszírozását.” [BankRáció, 2006]

Ezzel szemben a korábban már említett albizottsági jelentésből kiderül az is, hogy ma már másképp ítéli meg Farkas István a forint árfolyamának múltbeli alakulását. Az albizottsági jelentés alapján ugyanis jelenleg úgy gondolja, hogy: *„A devizahitelek volumenének megnövekedésében az alapvető okot a kamatkülönbségek okozták, de e mellett a forint irreálisan erős helyzete is közrejátszott.”* [Papcsák és társai, 2012, 25.o.] Jelen pillanatban tehát a forint árfolyamának egykori pozícióját már irreálisnak látja. Az albizottsági jelentésből kiderül továbbá az is, hogy Farkas István véleménye szerint a PSZÁF-nek nem volt olyan eszköze, amellyel a deviza alapú hitelek elterjedését korlátozni tudta volna, ugyanis a törvényalkotás a Parlament feladata. Azon túl, hogy nagyobb kockázatot lát Farkas István a deviza alapú hitelezésben, ma, mint ahogy azt 2005-ben tette, egy 2011-ben megjelent cikkből az is kiderül, hogy elnökségének ideje alatt megfelelő mértékben tájékoztatta mind az ügyfeleket, mind a bankokat a kockázatokkal kapcsolatban. Vagyis folyamatosan jelezték a deviza alapú hitelek lehetséges kockázatát.

„A volt elnök a háttéranyagban azt is jelzi, hogy a felügyelet feladata a vonatkozó törvény szerint az volt, hogy információt adjon az ügyfeleknek a potenciális kockázatokról, és kötelezze a bankokat arra, hogy ezekről tájékoztatást adjanak. Farkas szerint ezt a felügyelet rendszeresen meg is tette.” [Origo, 2011c]

Farkas István álláspontja szerint tehát a deviza alapú hitelek elterjedésének időszakában a PSZÁF a kapcsolódó felügyeleti feladatait ellátta, és folyamatosan felhívta a figyelmet a kockázatokra. Eszerint a devizahitelek felfutásának idejében már látta a felmerülő kockázatokat, viszont a korábbi nyilatkozatok alapján elmondható, hogy ez valójában nem teljesen így volt. A következő idézet is azt bizonyítja, hogy Farkas István mai álláspontja szerint látta a deviza alapú hitelek árfolyamkockázatát, a problémát pedig az okozta, hogy a hitelezők és az adósok nem számítottak az árfolyamok ilyen mértékű elmozdulására.

„Farkas szerint hibás az a pénzügyi termék, amely piacra kerülése időpontjában olyan előre kalkulálható kockázatot tartalmaz, ami semmilyen módon nem fedezhető, és/vagy létezik olyan termék, ami ugyanezt a célt kisebb kockázattal éri el. Ez a devizahitelre nem igaz Farkas szerint, a volt elnök egyúttal hozzáteszi, az árfolyamkockázat ugyan jelen volt ezekben a termékekben, azonban nagy volatilitásra a múltbeli tapasztalatok alapján sem a hitelezők, sem az adósok nem számoltak.” [Origo, 2011c]

Szász Károly, jelenlegi PSZÁF elnök korábbi (2010-es) nyilatkozatából az derül ki, hogy véleménye szerint a forint árfolyamának változása ebben az időszakban nem adott okot komoly aggodalomra. Egy későbbi nyilatkozatból pedig azt tudhatjuk meg, hogy miként vélekedik ma a deviza alapú hitelek kockázatának korábbi megítéléséről.

„A PSZÁF elnöke szerint nincs szükség vészforgatókönyv készítésére a forint árfolyamának alakulása miatt. Szász Károly a felügyelet szerdai sajtótájékoztatóját követően újságíróknak azt mondta: a devizahitelek gyakorta még mindig előnyösebb helyzetben vannak, mint akik forinthatelt vettek fel, és fizetési képességük is jobb...” [MTI, 2010b]

„...az elnök elismerte: akkoriban, "a folyamat közben" még nem látszott, hogy a devizában adott kölcsönök később jelentős gondokat okozhatnak a lakosságnak, az egész országnak.” [MTI, 2011b]

A PSZÁF jelenlegi és korábbi elnökének nyilatkozatait összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy amíg Farkas István esetében megjelenik, ezzel szemben Szász Károly esetében nem jelenik meg az utólagos éleslátás jelensége. A lehetséges kockázatokat mindketten hasonlóképpen látták a korábbi időszakokban, azaz a 2000-es évek elején nem feltételezték, hogy a deviza eladósodás ilyen mértékű problémává nőheti ki magát.

6.4. A volt pénzügyminiszterek: Veres János és Draskovics Tibor

Veres János 2005 áprilistól, 2009 áprilisáig töltötte be a pénzügyminiszteri posztot. Egy 2011-ben megjelent cikkből kiderül, miszerint 2005-ben a Nemzetközi Valutaalap figyelmeztette a pénzügyminisztert a kialakult kockázatra, közleményben adta ki az akkori kormánynak, hogy: *„egy új típusú veszélyforrás van kialakulóban, mivel a háztartások és kisvállalkozások külföldi fizetőeszközben vesznek fel hiteleket valószínűleg anélkül, hogy az*

árfolyamkockázatot megfelelően fedeznék”[HírTv, 2011]. A cikkből azt is megtudhatjuk, hogy nem csak az IMF, de svájci Jegybank is aggodalmát fejezte ki a devizahitelekkel kapcsolatosan ebben az időszakban. Mindezek ellenére az akkori pénzügyminiszter ebben az időszakban semmilyen érdemi intézkedést nem tett. [HírTv, 2011]

Ezt követően a pénzügyminiszter a devizahitelesek megsegítő csomag kialakítását szorgalmazta, amelyre csak 2008-ban, a probléma megjelenését követően került sor. Ezek alapján tehát az állapítható meg, hogy Veres János ekkor kezdte el kockázatosnak látni a deviza alapú hiteleket. [MTI, 2008b] [Papcsák és társai, 2012]

Egy 2011-ben adott interjúból azonban kiderül, hogy Veres János ma már másképpen vélekedik a kockázat korábbi megítéléséről. Az interjú alapvetően a devizahitelezéssel kapcsolatos kérdésekről szólt. Az interjú során a riporter megemlítette, hogy azok az adósok, akik már korábban felvették a deviza alapú hiteleket, most nagy százalékban nem képesek törleszteni, az árfolyamok nagymértékű elmozdulása miatt. Ezzel kapcsolatban Veres János azt nyilatkozta, hogy nem attól függ a devizahitelek jelenlegi helyzete, hogy a devizahitelezés felfutásának melyik periódusában vették fel a hitelt, hanem amiatt nőttek meg a terhek, mert az árfolyamok jelentősen elmozdultak. Ezen a ponton a riporter a következő kérdést szegezte Veres Jánosnak. [ATV, 2011]

„- Ez az a kockázat, amit az Önök kormánya gyakorlatilag nem tekintett ezek szerint nagy kockázatnak.” [ATV, 2011]

„- De ez megint nem így van, a mi kormányunk is kockázatnak tekintette, tessék megnézni azoknak az időszakoknak a PM és PSZÁF honlapját! Mind a kettőn kint volt az a figyelmeztetés, amely figyelmeztetés valamennyi szerződő partner számára is ismert tényeket tartalmazott.” [ATV, 2011]

Arra kérdésre válaszolva pedig, hogy akkor a pénzügyminiszterségének ideje alatt miért nem tettek olyan lépéseket, amelyek a kockázatok mérséklését szolgálták volna úgy reagált, hogy nem akarták korlátozni az embereket abban, hogy miként és milyen szerződést kötnek. Mindamelllett a már korábban hivatkozott albizottsági jelentésből kiderül az is, hogy azért sem tett a volt pénzügyminiszter semmilyen lépést a törvényhozás területén, mert nem érkeztek hozzá ilyen jellegű indítványok. Mindezek alapján Veres János kockázattal kapcsolatos megítélése jelentős mértékben megváltozott 2005-höz képest. [Papcsák és társai, 2012]

Draskovics Tibor volt pénzügyminiszter korábbi megítélését tükrözi, az a tény, miszerint nem vette figyelembe azt a figyelmeztetést, amelyet a svájci Jegybank elnöke küldött a magyar kormánynak 2004-ben. Ez alapján elmondható, hogy Draskovics Tibor ebben az időszakban nem tartotta kockázatosnak a devizahitelek felfutását, hiszen még a figyelmeztetés ellenére sem szorgalmazott olyan érdemi lépést, amely a deviza alapú hitelek további terjedését akadályozhatta volna.

„2004. július 2-án Jean-Pierre Roth, a Svájci Nemzeti Bank elnöke figyelmeztette a Medgyessy-kormányt a devizahitelek kockázataira. A Magyar Nemzeti Bank akkori elnöke, Járai Zsigmond svájci kollégájának leveléről Draskovics Tibor pénzügyminisztert is tájékoztatta.” [Gyüre, 2011]

A HírTv egy 2012-ben megjelent riportjában Draskovics Tibor a következőket válaszolta arra kérdésre, miszerint neki, mint korábbi pénzügyminiszternek nem kellett volna-e közbeavatkoznia a deviza alapú hitelek felfutásába.

„Visszatekintve persze borzasztó könnyű okosnak lenni, könnyű azt mondani, hogy: de persze ennek gátját kellett volna vetni, de egyrészt nem lehetett látni, és ilyen mértékű elmozdulásra emlékezetem szerint egyetlen szakértő sem gondolt, kettő ez oda vezetett volna, hogy az emberek nem tudják a lakásépítéshez, vásárláshoz fűződő igényeiket közel sem úgy kielégíteni, mint ahogy ezt egyébként tették.” [HírTv, 2012]

A riportban adott válasz alapján tehát azt mondhatjuk, hogy Draskovics Tibor utólagos megítélése a deviza alapú kockázatokkal kapcsolatosan nem változott. Ezzel szemben Veres János esetében megjelenik az utólagos éleslátás jelensége, hiszen ő ma úgy ítéli meg, hogy korábban is látta már a felmerülő kockázatokat.

6.5. Kormányzati szféra szereplői: Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc

Orbán Viktor, a jelenlegi miniszterelnök 2000-es évekbeli megítélését véleményem szerint megfelelően tükrözi az a tény, miszerint ő is rendelkezett svájci frank alapú hitellel. Ez alapján tehát, mint magánszemély nem tartotta kockázatos konstrukciónak a deviza alapú hiteleket, hiszen ha látta volna benne rejlő a magas kockázatot feltételezhetően nem vette volna igénybe azt. Mindezek mellett 2006-ban Orbán Viktor már kockázatosabbnak tekintette

a deviza alapú hiteleket, de úgy gondolta, hogy ezek terjedéséért nem a kormány, hanem a lakosság a felelős, elvégre az ő döntésük, hogy felvesznek-e ilyen hitelt vagy sem. Ez alapján a deviza alapú hitelek elterjedésének globális következményeit ebben az időszakban még nem ismerte fel.

„...És nagyon sok mindent hitelre vásárolnak meg, ráadásul gyakran devizahitelre vásárolják meg, ami azért érzékeny dolog, mert össze van kötve a forinttal és hogy ha a forint erős, akkor a devizahitelt könnyen lehet törleszteni, ha a forint meggyengül, akkor 8-10 ezer forinttal is megnőhet a havi törlesztőrészlet. Eléggé el vagyunk adósodva, de ez a magyar emberek döntése volt, tehát ezt nem kell a kormány nyakába varrni, ez a magyar családok egyfajta életstratégiájából következik.” [Mandiner, 2006]

Orbán Viktor mai álláspontja szerint, a devizahitelek nagy részét megtévesztették a bankok, ami alapvetően hozzájárult a jelenlegi helyzet kialakulásához. Véleménye szerint ezzel szemben az önkormányzatok és a vállalatok tisztában voltak azzal, hogy milyen kockázatot vállalnak fel a deviza alapú konstrukciók választása során, mert az ő döntéseiket szakértők is segítették. [Simon, 2011]

„Az önkormányzatoknál, cégeknél szakértők segítettek belátni, hogy milyen kockázatot vállalnak. Az ily módon védtelen magánszemélyeket viszont szinte becsalták a devizahitelekbe. A többségnek fogalma sem volt a kockázatokról.” [Simon, 2011]

Ez alapján elmondható, hogy Orbán Viktor véleménye szerint csak a lakosság nagy része nem volt korábban tisztában a deviza alapú hitelek kockázatával.

Gyurcsány Ferenc korábbi miniszterelnöksége idején a deviza alapú hitelek térnyerése volt a jellemző. Az akkori miniszterelnök egy 2005-ös nyilatkozatából az derül ki, hogy ő látta a kockázatot a deviza alapú hitelek kapcsán, ez viszont azt a kérdést veti fel, hogy vajon miért nem tett semmit annak érdekében, hogy ennek elterjedését megakadályozza.

„Nem tenne jót, ha a lakossági szektor devizában történő eladósodása megugrana. Egyrészt a devizahitel felvétele lényegesen több kockázattal és extra költségekkel jár, ami az alacsony kamatokban nem tükröződik. A devizahitelnél számolni kell az adott devizakamat változásával, vagy az árfolyamkockázattal.” [Magyarország.hu, 2005]

A vizsgált kormányzati szereplőkkel összefüggésben megállapítható, hogy ebben a szférában is van olyan személy, akinek a kockázatokról alkotott utólagos véleménye megváltozott, viszont ez itt sem jellemző minden egyes szereplőre.

6.6. A vizsgálat eredményei

Az utólagos éleslátás megjelenésének vizsgálata a deviza alapú hitelezés során azt mutatja, hogy vannak olyan szereplők, akik ma másképpen ítélik meg a korábban alkotott véleményüket a probléma kapcsán. Fontos kérdésként merül fel az is, hogy azok a nyilatkozatok, amelyeket a különböző szereplők ma tesznek, mennyire tükrözik a valódi megítélésüket. Véleményem szerint azoknak a szereplőknek a nagy része, akik ma már azt nyilatkozzák, hogy nem volt reális egy ilyen méretű probléma kialakulása, ezt azért teszik, mert nem szeretnék vállalni a felelősséget a kialakult problémával kapcsolatosan.

Ezzel szemben azok a szereplők, akik ma úgy nyilatkoznak, hogy véleményük szerint korábban is látták már a kockázatot, ezt nem azért mondják, mert ki akarnak bújni a felelősség alól - hiszen egy ilyen nyilatkozat megtámadhatóbbá teszi őket-, hanem azért, mert valóban így is gondolják. A vizsgálat során olyan szereplőkkel is találkoztam, akiknek a múltbeli nyilatkozataik azt tükrözik, hogy ők már korábban kockázatosnak ítélték meg a deviza alapú hiteleket, náluk tehát nem jelenik meg az utólagos éleslátás jelensége.

A vizsgálat eredményeit összefoglalva bizonyossá vált, hogy az utólagos éleslátás jelensége, annak ellenére, hogy már több mint 30 éve ismert jelenség, még ma is képes befolyással lenni az emberek ítélőképességre, még a pénzügyek világában is.

6.7. Mire lehetett számítani a deviza alapú hitelekkel kapcsolatosan?

A nyilatkozatok vizsgálata alapján, a legtöbb szereplő a jelenlegi helyzettel kapcsolatosan úgy gondolja, hogy 2008-as gazdasági világválságnak köszönhető az, hogy az árfolyamok nagymértékben elmozdultak és ez egy olyan körülmény, amelyet nem lehetett előre tudni. Azzal teljes mértékben egyetértek, hogy a gazdasági világválság kialakulására nem lehetett reálisan számítani, viszont véleményem szerint nem biztos az, hogy az árfolyamok nem mozdultak volna el számottevő mértékben akkor is, ha az amerikai válság nem gyűrűzik át Európába. Az árfolyamok mozgása ugyanis nagyrészt függ az ország külföldi megítélésétől, a kormány gazdaságpolitikájától, és a költségvetési hiánytól. Magyarország kis méretéből adódóan nagymértékben függ az Európai Uniótól, és annak intézkedéseitől,

mindamelllett a költségvetési hiány mértéke is magas volt ebben az időszakban. Ezek alapján megítélésem szerint az árfolyamok nagymértékű elmozdulására (főképp 10-20 éves távlatban) számítani lehetett. Ezzel a megfontolással kapcsolatosan viszont a legtöbb szereplő azt mondta, hogy a 2000-es években még úgy tűnt, hogy Magyarország a közeljövőben csatlakozni fog az euró-övezethez és így, csak pár évig kell viselni a deviza árfolyamkockázatot. Ez valóban így is volt, hiszen 2003-ban még 2008-as céldátumot tűztek a csatlakozásra vonatkozóan, viszont az is tény, hogy a hitelfelvevők nagy része nem euróban, hanem svájci frankban adósodott el. A törlesztési terhekben megjelenő lehetséges változásokat több gazdasági szereplővel szemben felismerni vélte *Dr. Schepp Zoltán*, közgazdász.

Dr. Schepp Zoltán 2008-ban a Hitelintézeti Szemlében megjelent cikke a lakosság devizahitel felvételének körülményeit elemzi. A cikk során a devizahitelekkel kapcsolatban remélt alacsonyabb költségeket vizsgálta, a külföldi befektetőktől elvárt devizakockázati prémium és a hosszabb távú szintén a befektetőktől elvárt lejárat kamatprémium segítségével. A két prémiumot figyelembe véve arra következtetésre jutott, hogy a deviza alapú hitelek motivációját a két prémium összegének pozitív értéke jelentette. A prémiumok tekintetében arra hívja fel a figyelmet, hogy az adósoknak, ezek változékonysága miatt többlet tartalékokat kell képezniük. Ennek hiányában ugyanis előbb vagy utóbb problémák adódhatnak a törlesztéssel kapcsolatosan. A magyar lakosság deviza eladósodásával kapcsolatosan kiemelte, hogy a lakosság magas kockázatvállalási hajlandósággal rendelkezett, mert hosszabb lejáratú prémiumú, és ezzel együtt kockázatos devizákban adósodott el. A cikket összegezve elmondható, hogy sem a bankok, sem az ügyfelek esetében nem valószínű, hogy kockázattudatos döntéseket hoztak volna, vagyis, hogy megfelelő mértékben figyelembe vették volna a felmerülő kockázatokat. Ennek hiányában viszont, mint már szó esett róla, ha az adósok nem képeztek tartalékokat a hitelfelvételkor, akkor problémákba ütközhetnek valamely jövőbeli törlesztés során. [Schepp, 2008]

Az eddigiek alapján az a tanulság vonható le, hogy fontos lett volna erélyesebben fellépni a deviza alapú hitelezéssel kapcsolatosan. Ezt támasztja alá az a tény is, miszerint nemcsak Magyarországon terjedt el a deviza alapú hitelezés, de mégis itt lett belőle a legnagyobb probléma. Lengyelországban is jellemző volt ez a fajta hitelezés, ott azonban még a válság kitörését megelőzően (2006-ban) hoztak olyan intézkedéseket, amelyekkel fékezni tudták a deviza alapú hitelek elterjedését. Romániában szintén hasonló volt a helyzet, itt már 2004-ben megjelentek az e fajta intézkedések, bár kevesebb sikerrel, mint Lengyelországban. Ausztriában ugyancsak odafigyeltek 2001 óta a deviza alapú hitelek elterjedésére. A

szomszédos országokban is jellemző volt tehát a deviza alapú eladósodás, de ezekben az országokban azért nem alakult ki belőle olyan mértékű probléma, mint Magyarországon, mert jóval korábban felfedezni vélték az ezekben rejlő kockázatokat. Ez alapján kijelenthető, hogy volt reális veszély arra, hogy az árfolyamok nagymértékben ingadozni fognak. A problémát az okozza, hogy Magyarországon ezt a kockázatot már későn ismerték fel. A felelősség megkerülése érdekében pedig előfordul, hogy arra helyezik a hangsúlyt, hogy a devizahitelezés ilyen mértékű problémája alapvetően a nem várt 2008-as gazdasági világválság eredménye. [Index, 2011c]

6.8. Miért nem a japán jen, vagy az amerikai dollár?

A következő két „ellenpélda” azt kívánja bemutatni, hogy a magyar gazdaság a 2000-es évek elején nem látta nagymértékű kockázatnak az euró-, illetve a svájci frank alapú hitelek elterjedését.

A devizahitelek elterjedésekor a legnépszerűbb deviza a svájci frank, az euró, illetve a japán jen volt. A svájci referencia jellegű kamatláb volt a legalacsonyabb ebben az időszakban, ezt követte az euróé, a legmagasabb pedig a budapesti volt. Ezek a referencia jellegű kamatok alapvetően befolyásolják a svájci frank-, az euró-, valamint a forint alapú hitelek kamatait. Ebben az időszakban a japán jen alapú hitelek kamata is alacsony volt, éppen ezért bizonyos piaci szereplők (OTP Bank, K&H Bank) a jen alapú hiteleket is bevezették a kínálatukba. Ez a konstrukció a jelentős árfolyammozgások következtében azonban csupán egy évig volt elérhető, úgy tűnik ebben az esetben a bankok, és a többi szereplő korán felismerni vélte a kapcsolódó árfolyamkockázatot. Ezek alapján elmondható, hogy a jen alapú hiteleket kockázatosnak, a svájci frank- valamint euró alapú hiteleket pedig kevésbé kockázatosnak ítélte meg ekkor a piac. [Index, 2011c]

Hasonló következtetéseket vonhatunk le abból a tényből is, miszerint nem terjedt el például az amerikai dollár alapú hitelezés, 2008-ban ugyanis ennek a devizának a kamata még kedvezőbb volt, mint a svájci franké. Ez a termék azonban mégsem terjedt el a piacon, annak köszönhetően, hogy a szakemberek már a kezdetekben utaltak arra, hogy ezzel a lehetőséggel óvatosan kell bánni. Mindamellet egy 2008-as cikkből az is kiderül, hogy a legfőbb bankok nem is tervezték ilyen jellegű konstrukciók bevezetését, ennek oka valószínűleg az lehet, hogy túl kockázatosnak látták azt. [Origo, 2008b]

7. Összegzés

Az elmúlt időszakban Magyarország lakosságának életét a legnagyobb mértékben befolyásolta az a probléma, amelyet a deviza hitelek elterjedése okozott. A kormányzati intézkedéseknek köszönhetően befolyásolta ez mindazon emberek életét is, akik soha nem rendelkeztek ilyen hitelekkel. A deviza eladósodás problémájának kialakulásához az vezetett, hogy a lakosság nagy része nem számolt a deviza árfolyamok mozgásából fakadó kockázattal, vagy ha számolt is, nem megfelelően „árazta” be azt. A deviza alapú hitelek felfutásának időszakában az árfolyamok stabilitást mutattak, a kamatkülönbségek pedig jelentősek voltak. Az ezt követő időszakban viszont a forint gyengülésének következtében megnöttek a devizahitelek terhei, vagyis növekedtek a havi törlesztőrészek. Mivel a lakosság nagy része külföldi devizában adósodott el, az árfolyamok volatilitása nem csupán néhány szereplőt, hanem a hitellel rendelkező lakosság nagy részét érintette. Annak következtében, hogy a legtöbb adós nem vette figyelembe, vagy nem megfelelő mértékben vette figyelembe a deviza árfolyam kockázatát, nagy részük nem volt képes a megnövekedett terheket viselni, emiatt a devizában való eladósodás az egész országot érintő problémájává vált.

A már kialakult helyzettel kapcsolatosan érdekes kérdésként merült fel bennem az, hogy ha több – a témában nyilatkozó – szereplő jelenlegi véleménye szerint a deviza alapú hitelek felvétele kockázatos lépés volt, akkor miképp alakulhatott ki ilyen mértékű deviza eladósodottság? Ezen kérdés megválaszolása érdekében végeztem el a kutatásomat, amely arra irányult, hogy megjelenik-e az utólagos éleslátás jelensége a deviza alapú hitelezéssel kapcsolatosan. Az utólagos éleslátás egy viselkedési forma, amelyet 1975 óta kutatnak, és amely képes befolyásolni ítélőképességünket. Feltételezésem szerint ez a jelenség bizonyos szereplők megítélését befolyásolta a deviza alapú hitelekkel kapcsolatosan. Annak érdekében, hogy ezt bizonyítani tudjam megvizsgáltam azt, hogy miképp vélekedtek korábban, és miként vélekednek ma az egyes gazdasági szereplők a témával kapcsolatosan. Mivel minden ember különböző, így nem jelenthető ki, hogy minden vizsgált szereplő esetében megjelent ez a jelenség. Ennek ellenére számos olyan esettel találkoztam, amikor felfedezni véltem az utólagos éleslátást. Ez általában abban nyilvánult meg, hogy a korábbi nyilatkozatok során nem deviza alapú hitelek kockázatára helyezték a hangsúlyt, hanem sokkal inkább annak előnyeire. Mindezek mellett viszont a probléma kialakulását követően sokan azt hangsúlyozzák, hogy ők már korábban felhívták a figyelmet arra, hogy milyen kockázatok hordoz magában a deviza alapú eladósodás.

A dolgozat során bemutattam olyan szereplőket, akik esetében megjelent az imént említett ellentmondás, mellettük viszont vannak olyanok is, akik már a 2000-es évek elején kockázatosnak ítélték meg a deviza alapú eladósodást. Ezzel kapcsolatosan viszont újabb kérdésként merült fel, hogy ha valóban látták már korábban a kockázatot, akkor mi volt az akadálya annak, hogy cselekedjenek? Lehetséges, hogy annyira azért mégsem látták kockázatosnak, mint amennyire kockázatosnak tekintjük most. A problémával kapcsolatosan számos más kérdés is felmerül, amelyek megválaszolására valószínűleg az elkövetkezendő évek eseményei adnak majd lehetőséget.

Irodalomjegyzék

- Asch, S. E. (1951): *Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgement*. In: Herold Guetzkow (ed.): *Groups, leadership and men*. Carnegie Press, Pittsburgh, 177-190.
- ATV (2011): *Veres: érzékeltük az árfolyamingadozás kockázatát*. Letöltve: http://atv.hu/belfold/20110914_veres_janos, 2012.10.26.
- BankRáció (2006): *Farkas István: Új hangsúlyok a felügyeleti munkában*. Letöltve: <http://www.bankkartya.hu/?cikk=2866&lap=1>, 2012.10.04.
- Benke Dávid (2011): *Járai: 2004 óta mondjuk, hogy a devizahitelezés veszélyes*. Letöltve: <http://www.vg.hu/gazdasag/makrogazdasag/jarai-2004-ota-mondjuk-hogy-a-devizahitelezes-veszelyes-358553>, 2012.10.16.
- Bethlendi és társai (2005): *A magánszektor devizahitelezésének mozgatórugói*. MNB Háttér tanulmányok, 2005/2. sz. Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- Biais, B. – Weber, M. (2008): *Hindsight bias, risk perception and investment performance*. *Management Science* 55(6) 1018.-1029.
- Czinege és társai (2004): *A fogyasztási hitelezés tendenciái, kapcsolódó kockázatok és azok kezelése a magyarországi hitelintézetek és pénzügyi vállalkozások gyakorlatában*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- Fischhoff, B. (1975): *Hindsight ≠ foresight: the effect of outcome knowledge on judgment under uncertainty*. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance* Volume 1 288.-299.
- Frederick, S. – Loewenstein, G. – O'Donoghue, T. (2002): *Time Discounting and Time Preference: A Critical Review*. *Journal of Economic Literature* 40(2) 351.-401.
- Goodreads (n.é.): *Quotes About Knowledge*. Letöltve: <http://www.goodreads.com/quotes/tag/knowledge>, 2012.11.02.
- Gyüre József (2011): *Devizaadósok véghajrában*. Letöltve: <http://hetivalasz.hu/uzlet/devizaadosok-veghajraban-41778>, 2012.10.30.
- HírTv (2011): *Devizahitelek: Veres János bűne kézzel fogható?* Letöltve: http://gondola.hu/cikkek/78030-Devizahitelek__Veres_Janos_bune_kezzel_foghato_.html, 2012.10.05

- HírTv (2012): *Devizahitel ping pong: Ki a felelős?* Letöltve: <http://www.youtube.com/watch?v=IpTx704UEmI&feature=related>, 2012.10.31.
- HVG (2011): *Svájc már 2004-ben szólta, hogy baj lesz.* Letöltve: http://hvg.hu/gazdasag/20110922_svajci_jegybank_figyelmeztetes, 2012.10.14.
- Index (2011a): *Így lettünk mi frankfüggők.* Letöltve: http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/10/20/devizahitel_elterjedese/, 2012.10.05.
- Index (2011b): *Csányi: Elszabadulhatnak a kamatok.* Letöltve: http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/09/27/csanyi_elszabadulhatnak_a_kamatok/, 2012.10.20.
- Index (2011c): *Ahol időben megállították a devizahitelezést.* Letöltve: http://index.hu/gazdasag/vilag/2011/10/20/mindenki_maskent_csinalja/, 2012.11.11.
- Ingatlanmagazin (2008): *Kevésbé veszélyesek a devizahitelek, mint azt sokan gondolják.* Letöltve: http://ingatlanmagazin.com/penz-es-jog/cikk_3992/, 2012.10.17.
- Kormányzati Portál (2005): *Figyelemkérés a miniszterelnöktől.* Letöltve: <https://kapcsolat.magyarorszag.hu/forum/posts/list/285/336.page#65624>, 2012.10.30.
- M. László Ferenc (2011): *Az OTP elleni bankháború vezetett a devizahitel-robbanáshoz.* Letöltve: http://hvg.hu/gazdasag/20111105_OTP_bankok_devizahitelezes_okai, 2012.11.02.
- Magyar Nemzeti Bank Bankfőosztálya és Pénzpolitikai főosztálya (2001): *Jelentés a pénzügyi stabilitásról.* Magyar Nemzeti Bank Titkársága, Budapest
- Magyar Nemzeti Bank Bankfőosztálya és Közgazdasági főosztálya (2003): *Jelentés a pénzügyi stabilitásról.* Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- Magyar Nemzeti Bank (2010): *Jelentés a pénzügyi stabilitásról (2010.november).* Letöltve: http://www.mnb.hu/Kiadvanyok/mnbhu_stabil/jelentes-a-penzgyi-stabilitasrol-201011, 2012.09.21.
- Magyar Nemzeti Bank (2012): *Jelentés a pénzügyi stabilitásról (2012. április). A jelentés ábrái.* Letöltve: http://www.mnb.hu/Kiadvanyok/mnbhu_stabil/mnbhu_stab_jel_201204, 2012.10.12.
- Magyar Nemzeti Bank (2012): *Árfolyamok lekérdezése.* Letöltve: <http://www.mnb.hu/Statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/vi-arfolyam>, 2012.09.21.

- Mandiner (2006): *Orbán: A devizaadósság a magyar emberek döntése volt.* Letöltve: http://mandiner.blog.hu/2011/10/19/orban_a_devizaadossag_a_magyar_emberek_dontese_volt, 2012.10.22.
- Mandiner (2011): *Már 2004-ben szóltak: kockázatos a devizahitel.* Letöltve: http://mandiner.hu/cikk/20110924_mar_2004_ben_szoltak_kockazatos_a_devizahitel, 2012.10.15.
- MTI (2003): *Medgyessy: euró 2008-ban; adóreform jövőre.* Letöltve: <http://hvg.hu/gazdasag/00000000004C9BA8>, 2012.10.30.
- MTI (2007): *Átrendezi a bankszektort a CIB-IEB fúziója.* Letöltve: <http://www.origo.hu/gazdasag/befektetes/20070420atrendezi.html>, 2012.10.31.
- MTI (2008a): *Csányi nem fél a jentől.* Letöltve: <http://www.origo.hu/gazdasag/befektetes/20080214-csanyi-nem-fel-a-jentol.html>, 2012.10.16.
- MTI (2008b): *Aláírta Veres a devizahitelek védelmi csomagját.* Letöltve: <http://www.origo.hu/archivum/20081106-alairtak-a-bankok-es-a-penzugyminiszter-a-devizahitelek-segelycsomagjat.html>, 2012.09.18.
- MTI (2010a): *Simor: nem az MNB felelős a devizahitelezés elterjedéséért.* Letöltve: http://atv.hu/belfold/20100519_simor_nem_az_mnb_felelos_a_devizahitelezes_elterjedeseert, 2012.11.02.
- MTI (2010b): *Szász Károly: nincs szükség vészforgatókönyvre az árfolyam miatt.* Letöltve: <http://www.mr1-kossuth.hu/hirek/gazdasag-110405/szasz-karoly-nincs-szukseg-veszforgatokonyvre-az-arfolyam-miatt.html>, 2012.10.30.
- MTI (2011a): *Főleg a magas forintkamatok idézték elő a lakosság nagyarányú deviza-eladósodását!* Letöltve: <http://bankometer.hu/foleg-a-magas-forintkamatok-ideztek-elo-a-lakossag-nagyaranyu-deviza-eladosodasat/>, 2012.09.30.
- MTI (2011b): *Szász: Nem látszott, hogy a devizahitelek gondot okozhatnak az országnak.* Letöltve: <http://www.vg.hu/gazdasag/makrogazdasag/szasz-nem-latszott-hogy-a-devizahitelek-gondot-okozhatnak-az-orszagnak-362332>, 2012.10.30.
- Moore, D. A. – Healy, P. J. (2008): *The trouble with overconfidence.* Psychological Review 115(2): 502-517
- NetHírlap (2005): *A devizahitelek veszélyei.* Letöltve: <http://www.nethirlap.hu/cikk.php?cikkid=18224>, 2012.10.15.

- Népszabadság (2011): *Simor a devizahitelekről: mi szóltunk!* Letöltve: http://nol.hu/archivum/simor_a_devizahitelekrol__mi_szoltunk_, 2012.10.17.
- Origo (2008a): *Megáll a saját lábán a forint.* Letöltve: <http://www.origo.hu/archivum/20081126-semmi-nem-mutat-arra-hogy-tamadas-erte-a-forintot.html>, 2012.10.16.
- Origo (2008b): *Csábító lehetne a dollárhitel.* Letöltve: <http://www.origo.hu/archivum/20080423-devizahitelek-az-alacsony-kamat-miatt-csabito-lehetne-a-dollarhitel.html>, 2012.10.12.
- Origo (2011a): *Így lett Magyarország devizapokol.* Letöltve: <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20110822-hogyan-terjedt-el-a-devizahitelez-es-ki-a-felelos-erte.html>, 2012.09.20.
- Origo (2011b): *"A szociális fenyegetettség velünk marad" - interjú Surányi Györggyel, a CIB Bank elnökével.* Letöltve: <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20110831-interju-suranyi-gyorggyel-a-cib-bank-elnokevel.html>, 2012.11.02.
- Origo (2011c): *"A devizahitel kockázatos, de nem hibás termék" - állítja a PSZÁF volt elnöke.* Letöltve: <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20111115-farkas-istvan-volt-pszafelnok-meghallgattak-a-devizahitelez-esrol.html>, 2012.10.05.
- Papcsák és társai (2012): *Az Országgyűlés Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottságának 2002-2010. közötti lakossági deviza-eladósodás okainak feltárását, valamint az esetleges kormányzati felelősséget vizsgáló albizottság összefoglaló jelentése. Az országgyűlés alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottsága, Budapest*
- Papp Emília (2006): *Devizaadósok kilátásai.* Letöltve: <http://hvg.hu/hvgfriss/2006.26/200626HVGFriss5>, 2012.10.20
- Portfolio.hu (2004): *Surányi a devizahitelekről, a reálárfolyamról és az euró-csatlakozásról.* Letöltve: https://www.portfolio.hu/users/elofizetes_info.php?t=cikk&i=48251, 2012.11.02.
- Schepp Zoltán (2008): *Néhány gondolat a változó kamatozású devizafinanszírozás kockázatairól.* Hitelintézeti Szemle. 2008. hetedik évfolyam 1. szám.
- Sigmod Árpád (2012): *Ki a felelős a devizahitelek elterjedéséért?* Letöltve: <http://antibank.hu/?mod=news&i=25>, 2012.10.31.
- Simon László (2011): *Orbán Viktor: véget vetni a bankár-korszaknak.* Letöltve: <http://www.metropol.hu/itthon/cikk/781463>, 2012.11.02.

- Weinstein, N. D. (1980): *Unrealistic optimism about future life events*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806.-820.